

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Інженерно-технологічний факультет

Кафедра будівництва та професійної освіти

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи на здобуття ступеня вищої освіти магістр

на тему: «Формування комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти в аграрному університеті»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньо-професійною програмою
*Професійна освіта (Аграрне
виробництво, переробка
сільськогосподарської продукції та
харчові технології)*
спеціальності 015.37 Професійна освіта
(Аграрне виробництво, переробка
сільськогосподарської продукції та
харчові технології)
ступеня вищої освіти *магістр*
групи *015ПОмд_21*
АНДРІЯНОВ Владислав Олександрович

Керівник: ОНПКО Валентина

Полтава – 2023 року

ВСТУП

Актуальність теми. Динаміка розвитку сучасного суспільства висуває нові вимоги до освітніх технологій формування професійної культури майбутнього викладача професійної освіти. Відповідно до цих вимог сучасний викладач має володіти професійною комунікативною культурою, яка є важливим складником формування його фахового рівня. Комунікативна культура викладача передбачає володіння навичками спілкування у професійному середовищі, уміння створювати та інтерпретувати значущі для освітньої діяльності висловлювання, нормами мовленнєвої поведінки, знання законів сучасної комунікації для успішного вирішення різноманітних навчально-методичних і виховних завдань. Особливого значення така культура набуває в діяльності викладача професійної освіти, який закладає підґрунтя для подальшого інтелектуального та духовного зростання здобувача вищої освіти. На державному рівні це засвідчено в Законі України «Про освіту» (2017), Стандарт вищої освіти України. Другий (магістерський) рівень, галузь знань 01 – Освіта / Педагогіка, спеціальність – 015 Професійна освіта (за спеціалізаціями). Стандарт затверджено і введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 18.11. 2020 р. № 1435.

Зміна загального спрямування освітньої парадигми вимагає змін у підготовці майбутнього викладача професійної освіти. У процесі професійної підготовки майбутніх викладачів професійної освіти орієнтують на використання ефективних засобів навчання, необхідних для реалізації компетентнісного підходу в аграрних закладах освіти. Між тим цей процес неможливий без стійкої освітньої комунікативної культури майбутнього фахівця. Різні аспекти формування комунікативної культури здобувачів освіти достатньо широко висвітлені в працях Н. Волкової, І. Зимньої, Н. Кузьміної, К. Слесик, С. Петрушина, Л. Петровської, О. Сидоренка, В. Семиченко, Л. Ткаченко, Л. Філатової та інших. Ґрунтовні дослідження у цій галузі

здійснили й представники зарубіжних наукових шкіл: Л. Бахман, М. Кенел В. Купах, А. Палмер, М. Свейнта, Б. Шпітсберг та інші. Однак постійно з'являються нові напрями досліджень комунікаційної культури, які потребують уточнень або нових підходів до вирішення вже дослідженого. Організація освітнього процесу закладів вищої освіти не реалізовує повною мірою можливості дисциплін професійної та практичної підготовки щодо формування високого рівня освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти. На основі аналізу теоретичних напрацювань науковців, досвіду педагогів-практиків виявлено низку суперечностей, що підтверджують необхідність цілеспрямованого формування комунікативної культури майбутнього фахівця, зокрема між:

- потребою удосконалення якості професійної підготовки майбутніх викладачів професійної освіти відповідно до вимог сучасного суспільства і недостатнім рівнем фахової підготовки майбутніх фахівців;

- необхідністю вдосконалення освітньої комунікативної культури викладача професійної освіти згідно з вимогами сьогодення та наявним її рівнем;

- інтенсивним розвитком сучасної комунікації та недостатнім використанням викладачами її дидактичного потенціалу в практиці навчання й виховання в аграрних закладах освіти;

- наявністю значної кількості теоретичних праць із проблем освітньої комунікації та відсутністю системних науково обґрунтованих технологій формування освітньої комунікативної культури у майбутніх фахівців.

Отже, актуальність проблеми, її соціальна значущість, необхідність подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми кваліфікаційної роботи «Формування комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти в аграрному університеті».

Мета дослідження полягає у виявленні впливу теоретично обґрунтованої та експериментально перевіреної технології формування освітньої комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти у процесі фахової підготовки.

Відповідно до мети визначено такі завдання дослідження:

1. На підставі аналізу наукової літератури розкрити суть поняття «педагогічна комунікативна культура фахівця».

2. Уточнити зміст і структуру поняття «педагогічна комунікативна культура майбутнього викладача професійної освіти».

3. Ґрунтуючись на аналізі специфічних властивостей системи професійної освіти України розкрити особливості формування освітньої комунікативної культури викладача професійної освіти в процесі фахової підготовки.

4. Науково обґрунтувати, розробити й експериментально перевірити технологію формування освітньої комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти у процесі фахової підготовки.

Об'єкт дослідження – професійна підготовка викладачів професійної освіти.

Предмет дослідження – технологія формування освітньої комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти у процесі фахової підготовки в аграрному університеті.

Методи дослідження:

– *теоретичні:* вивчення, аналіз та узагальнення філософської, психолого-освітньої та методичної літератури, опис процесу дослідження та узагальнення результатів експерименту;

– *емпіричні:* психолого-педагогічні діагностичні методи (анкетування викладачів, здобувачів, тестування, бесіди, опитування), обсерваційні методи (спостереження, самоспостереження, ранжирування), що сприяли вивченню стану проблеми в практиці; аналіз продуктів діяльності допоміг відстежити взаємозалежність між сформованістю позитивної навчальної мотивації здобувачів освіти і особистісними якостями викладача;

– *експериментальні* (діагностичний, констатувальний, формувальний експеримент) дали змогу перевірити припущення, сформульоване в гіпотезі;

– *методи кількісного та якісного аналізу* емпіричних даних з метою зіставлення та узагальнення результатів експериментального дослідження.

Наукова новизна полягає в тому, що уперше обґрунтовано та експериментально перевірено технологію формування освітньої комунікативної

культури та етапи її реалізації (цільовий, теоретико-процесуальний та оцінно-результативний).

Технологія забезпечує досягнення поставленої *мети*:

– формування освітньої комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти і цілісність поетапного процесу її формування: доцільне використання форм, методів, засобів та розкриття компонентів, критеріїв, показників і рівнів сформованості освітньої комунікативної культури;

– уточнено зміст та конкретизовано структуру ключового поняття «формування освітньої комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти» через виокремлення ціле-мотиваційного, змістовно-оперативного, емоційно-вольового та оцінного компонентів, відповідних критеріїв (спонукальний, мотиваційний, когнітивний, особистісний) і показників та рівнів (низький, середній, високий) сформованості освітньої комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти;

– удосконалено зміст відповідних навчальних дисциплін, методи активного і проблемного навчання: дискусії, моделювання ситуацій, дидактичні ігри; самостійна та групова робота: опрацювання літератури, робота з вебресурсами; організаційні форми: практичні заняття, самостійна робота, тренінги, колоквиуми, диспути; засоби: тематичні практикуми, матеріали та ресурси інформаційного середовища. Подальшого розвитку набули теоретичні та методичні аспекти розвитку освітньої комунікації.

Практичне значення полягає в тому, що технологія формування освітньої комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти у процесі фахової підготовки пройшла експериментальну перевірку. В освітній процес підготовки майбутніх викладачів професійної освіти впроваджено авторське методичне забезпечення на тему «Комунікативна культура викладача професійної освіти як інструмент вирішення освітніх завдань у ЗП(ПТ)О». Розробка узагальнена на основі дослідницьких матеріалів, впроваджена в освітній процес професійної підготовки майбутніх викладачів професійної освіти Полтавського державного аграрного університету.

Матеріали дослідження можуть використовуватися в професійній підготовці майбутніх викладачів професійної освіти у закладах вищої освіти для оновлення змісту лекційних і практичних занять; в організації освітньої практики; у процесі написання курсових і магістерських робіт; у розробці освітніх та навчальних програм; у створенні навчальних посібників.

Апробація результатів дослідження. Основні положення й результати дослідження обговорювалися на засіданнях кафедри будівництва та професійної освіти Полтавського державного аграрного університету (2022-2023 н.р.) Основні положення і результати дослідження дістали оприлюднення на V Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції молодих вчених «Новітні інформаційні технології в освіті і науці» (2023 р.)

Публікації. Основний зміст дисертації відображено в 1 одноосібній публікації, у матеріалах науково-практичних конференцій. Вплив сучасних інформаційно-комунікаційних технологій на формування комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти. Матеріали V Всеукраїнській науково-практичній Інтернет-конференції молодих вчених «Новітні інформаційні технології в освіті і науці» : зб. наук. праць. (Переяслав, 27 квітня 2023 р.). Переяслав (Київ. обл.), 2023.

РОЗДІЛ 1

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ В ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

1.1 Комунікативна культура майбутніх викладачів професійної освіти як психолого-педагогічна проблема

Удосконалення технологій формування комунікативної культури особистості – один із центральних інноваційних напрямів вітчизняної освітньої теорії та практики. Він зумовлений соціокультурними процесами сучасності. Сьогодні комунікація глибоко проникає у свідомість людей, зачіпає кожну людину, завдяки сучасним інформаційним технологіям долучає її до загальних ідеалів. Система глобальної комунікації стає умовою усвідомлення особистістю своєї індивідуальності, свободи, відповідальності за власну долю [39].

Проблемі поняття «мовна особистість» приділяли увагу багато вчених: О. Бистрова, Л. Виготський, В. Давидов, Ю. Караулов, О. Леонт'єв, А. Петровський, О. Пузанкова, О. Текучев, І. Якиманська та ін. Так, Ю. Караулов стверджує, що «мовна особистість» виявляється рівнями організації структури її діяльності, у зв'язку з чим у практиці навчання завданню комунікативної культури відводиться особливе місце. Успішне оволодіння професією викладача професійної освіти неможливе без оволодіння культурою мови й культурою спілкування. Комунікативна культура викладача, заснована на мовній культурі, визначає потенціал усієї системи освіти, а також впливає на розвиток особистості здобувача освіти [21]. Проблема оволодіння вільним, культурним словом є особливо актуальною і важливою для освітян, чия мова не тільки головне знаряддя професійної діяльності, а й зразок, який свідомо чи несвідомо засвоюється, завжди тієї чи іншою мірою сприймається здобувачами освіти й поширюється» [6]. Значення реальної щоденної практики мовної діяльності педагога під час оволодіння комунікативно-мовною культурою важко

переоцінити. Особливої значущості набуває навчання здобувачів усному та писемному мовному спілкуванню, бо знижується якість національної мовленнєвої культури в засобах масової інформації, у літературі, у публіцистиці й повсякденному спілкуванні носіїв мови.

Для виявлення сутності комунікативно-мовної компетентності педагога необхідний детальний аналіз поняття «спілкування». У вітчизняній психології має місце ідея єдності спілкування й діяльності. Спостерігається стійка тенденція зв'язку поняття «спілкування» з категорією «діяльність». Відомо, що традиція розглядати поняття «спілкування» як похідне від категорії «діяльність», характерна для вітчизняної психологічної школи. У дослідженнях С. Амеліної, зазначено, що людина – суб'єкт трьох основних видів діяльності: праці, пізнання, спілкування [3].

«Педагогічне спілкування за функціями може бути контактне й дистанційне, інформаційне, спонукальне, координаційне, що встановлює відносини взаємодії всіх суб'єктів освітнього процесу» [11]. Із загальними рисами, властивими всім видам спілкування, педагогічне спілкування характеризується також цілою низкою специфічних рис, що визначаються особливостями тієї системи відносин, у якій знаходяться суб'єкти освітнього процесу або «освітньої системи» [42]. Для визначення сутності комунікативно-мовленнєвої культури викладача професійної освіти важливим для дослідження виявляється уявлення про функціональну та рівневу організацію спілкування (Г. Андрєєва, О. Бодальов, А. Брудний, Б. Ломов, В. Панфілов та інші). Ми дали аналіз поняття «спілкування» як одного з вихідних відповідно до терміну «педагогічна культура».

Аналіз наукових досліджень дозволив стверджувати, що спілкування є не лише важливою духовною потребою особистості як соціальної істоти, а й головним інструментом, що забезпечує її взаємини з іншими людьми, реалізується взаємодія людини зі світом. У процесі міжособистісного

спілкування здійснюється взаємний обмін видами діяльності, їх засобами і результатами, уявленнями, ідеями, установками, інтересами, почуттями.

На основі наукових досліджень комунікативну культуру розглядають як багатопланове явище розвитку зв'язків із людьми, що передбачає обмін інформацією, певну тактику і стратегію взаємодії, спрямування і взаєморозуміння між суб'єктами спілкування; регулятор поведінки, гарант шанобливого ставлення особистості до інших, їх розуміння.

Виходячи з названих особливостей, можна зазначити, що процес розвитку, вдосконалення комунікативних умінь і навичок здобувачів освіти у вищій школі, має ґрунтуватися на таких принципах: забезпечення безперервної освіти (будь-який спеціаліст повинен бути готовий самостійно в подальшому збагачувати свої знання, уміння і навички, тобто займатися професійно-особистісним самовдосконаленням, підвищувати рівень професіоналізму відповідно до вимог часу й обставин); раціонального застосування сучасних методів та засобів навчання на різних етапах підготовки майбутніх фахівців (реалізація цього принципу пов'язана з появою інноваційних методів навчання, серед яких провідне місце належить саме інтерактивним технологіям у розвитку комунікативних умінь і навичок.

Формування навичок комунікативної культури розв'яже чимало проблем на етапі розвитку сучасної освіти, у міжособистісних взаєностосунках, а також у суспільстві в цілому. Для формування комунікативної культури необхідно створювати сприятливі дидактичні умови, використовувати особистісну індивідуалізацію, що припускає врахування контексту діяльності особистості, її життєвого досвіду, сфери його інтересів, бажань, духовних потреб, світогляду, емоційно-почуттєвої сфери й статусу особистості в колективі. Значення комунікативної культури визначається через ряд функцій, сутність яких розкриває актуальний аспект комунікацій у сучасному світовому просторі, а саме: комунікативна функція, ідентифікаційна функція, експресивна функція, гносеологічна, мислетворча, естетична, культурологічна, номінативна функція

[46]. Розвиток комунікативної культури особистості сприяє забезпеченню функції соціалізації, що передбачає підготовку до встановлення взаємних стосунків із суб'єктом комунікації, колективом, соціальним середовищем через оволодіння правилами вербальної та невербальної поведінки в стандартизованих комунікативних ситуаціях; вибір найдоцільніших засобів комунікації для досягнення мети у конкретній комунікативній ситуації; відкритість і довіру між комунікативними партнерами; усвідомлення і подолання бар'єрів комунікації; вибір оптимального стилю спілкування і керівництва колективом; подолання перешкод у взаєморозумінні; врегулювання конфліктних ситуацій; усвідомлення власного місця в системі рольових, статусних, ділових, взаєморозумінні; врегулювання конфліктних ситуацій; усвідомлення власного місця в системі рольових, статусних, ділових, міжособистісних та інших зв'язків. Комунікативна культура є важливою складовою урівноваження та запобігання конфліктів, а також вирішення деяких особистих проблем. З метою формування здорового психологічного стану у колективі та суспільства в цілому необхідно знати та вміти використовувати комунікативну культуру як одну з основних ланок у формуванні власної сприятливої особистості [57].

Практична діяльність майбутніх фахівців ґрунтується на комунікативній культурі, яку вони розвивають і удосконалюють у процесі своєї професійної діяльності значною мірою за допомогою найрізноманітніших комунікативних засобів, тобто шляхом спілкування з найширшим колом осіб, значним за чисельністю і неоднозначним за складом, психологією, інтелектом. У цьому сенсі комунікативна культура передбачає синтез інформативності та варіативності мислення, повноту усвідомлення проблем, аналіз альтернативних, зокрема і протилежних варіантів їх вирішення, обґрунтованість та аргументованість висновків, стислість, зрозумілість і компактність висновків та суджень.

Необхідність швидко орієнтуватися в інформаційному потоці, який дедалі прискорюється, швидко ухвалювати рішення й організувати їхнє втілення

зумовлює нове соціальне замовлення на освітній рівень майбутніх фахівців [24]. Комунікативна культура, як володіння технікою спілкування на вербальному та невербальному рівнях, здатність соціально прийнято спілкуватися, дотримуючись певних морально-етичних норм з урахуванням психологічних особливостей співрозмовника, визнана важливою складовою професійної підготовки, а високий рівень комунікативної культури – одним із головних критеріїв працевлаштування та кар'єрного зростання у сфері бізнесу, обслуговування, управління, освіти.

Професійно-комунікативна культура майбутнього фахівця передбачає наявність у нього відповідних моральних якостей, здатності до творчості, професійних знань, умінь і навичок, серед яких значне місце належить культурі спілкування, адекватному донесенню інформації тощо. У зв'язку з цим сучасна професійна підготовка має забезпечувати становлення духовно розвиненої культурної особистості, що вирізняється високим рівнем комунікативної культури. Становлення особистості фахівця в процесі професійної підготовки відбувається в атмосфері взаємовідносин, взаємовпливів і конструктивного спілкування. Тому освіта в сучасному суспільстві має бути спрямована на формування здібностей спілкуватися, навчатися, аналізувати, обирати і творити, виховання необхідних, з точки зору соціального замовлення, особистісних якостей і передбачає засвоєння соціокультурного досвіду особистості [22]. Професійна підготовка майбутніх фахівців в українських освітніх установах проголошує освіту стратегічним ресурсом «соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, підвищення добробуту людей, забезпечення національних інтересів, зміцнення міжнародного авторитету та формування позитивного іміджу нашої держави, створення умов для самореалізації кожної особистості» [25].

На жаль, значний прогрес у царині інформаційно-комунікативних технологій не ініціював механічного підвищення людської свідомості й не вплинув безпосередньо на розвиток мислення й мови. Основними завданнями

розвитку мовлення є побудова вільних, коректних, доречних і логічних усних висловлювань, а також уміння створювати письмові тексти адекватних стилів і жанрів, цьому повинен навчити ЗВО. Важливою категорією освітньої культури майбутнього викладача є комунікативна культура.

Отже, комунікативно-мовленнєва діяльність викладача професійної культури – є діяльність, заснована на освітній етиці, повазі й самоцінності дій, що має колективно-розподільний характер між суб'єктами взаємодії й спрямованістю на здобувачів освіти із певною метою формування комунікативних якостей, необхідних для спілкування.

Однією з характеристик викладача професійної освіти є його професійна культура, необхідним складником якої є комунікативно-мовленнєва культура. Розвиток професіоналізму в майбутнього викладача професійної освіти відбувається, зокрема й на основі комунікативно-мовленнєвих умінь. Соціальне замовлення в галузі професійної освітньої освіти диктує зростання міжкультурних, міжнаціональних контактів і всіляких соціальних взаємин: сьогодні суспільство висуває високі вимоги до комунікативномовних якостей викладача, які дозволяють йому бути конкурентоспроможним у нових політичних і соціально-економічних умовах – і в освіті, і на ринку праці, і в соціумі [50]. Це стосується викладача професійної освіти, який, нарівні з умінням орієнтуватися в інформаційному просторі, має займатися самоосвітою, поповнюючи необхідні знання, володіти навичками самопрезентації, мобільністю, умінням вирішувати нестандартні комунікативні завдання. «Викладач є організатором середовища, яке виховує й управляє не тільки пізнавальними процесами свого здобувача, а й основними важелями соціальної ситуації його розвитку. В основі виховання – цілеспрямованість і навмисне вироблення нових форм поведінки й діяльності учня, що визначає планомірну організацію його поетапного розвитку» [1].

Особливий інтерес представляють положення, висунуті В. Гриньовою. Педагогічна культура є сутнісною характеристикою особистості викладача й

містить такі компоненти: педагогічну позицію й професійно-особистісні якості; високий рівень педагогічних знань і культуру професійного мислення; професійно-педагогічні вміння і творчий характер освітньої діяльності; культуру поведінки, спілкування, здатність особистості до саморегуляції [23]. Викладач професійної освіти, професійно володіє комунікативно-мовленнєвою культурою, відрізняється умінням перетворювати в апарат педагогічного впливу свої емоції, голос (тон, сила, інтонація), мову, жест, міміку. Уміння управляти своїми психічними станами, педагогічно дієво й емоційно відкрито висловлювати своє ставлення до вихованців є одним із інструментів професійної техніки викладача. Виділення комунікативно-мовленнєвих умінь у структурі освітньої майстерності є загальноприйнятим, про що свідчить аналіз різних позицій науковців. Для нашого дослідження становить особливий інтерес така позиція вчених – розглядати комунікативно-мовленнєву компетентність як складник освітньої культури, що характеризується особистісною та професійною цінністю, спрямованістю на інший суб'єкт освітнього процесу, яка формується у всіх видах діяльності й спілкування [48;53]. Комунікативно-мовленнєву компетентність викладача професійної освіти становлять складники: мотиваційний (потреба викладача-комунікатора повідомити інформацію здобувачам освіти або отримати необхідну «зворотну» інформацію як стимул освітньої діяльності); когнітивний (знання способів, особливостей, засобів, здійснення комунікативної діяльності), функціональний (практичне володіння індивідуальним запасом вербальних і невербальних засобів для актуалізації різних функцій комунікації в процесі педагогічного спілкування з здобувачами освіти), мовленнєвої, як діяльнісний, має прагматичний характер комунікації (практичне володіння мовними й мовленнєвими нормами-регулятивними кодами, що забезпечують адекватне сприйняття й реалізацію смислової й оцінної інформації, вплив на здобувачів освіти відповідно до комунікативної установкою, уміння будувати мовлення відповідно до норм обраного комунікативного коду й правилами педагогічного етикету, комбінувати комунікативні засоби у зв'язку зі зміною

ситуативних умов спілкування). Психологічною умовою розвитку комунікативно-мовленнєвої культури є усвідомлення викладачем необхідності підвищення своєї загальної й мовної культури та ретельної організації комунікативних умов як основи розвитку, виховання й навчання нового покоління [52;59;61].

Результативному розвитку у викладача професійної освіти комунікативно-мовленнєвої культури сприяє володіння високим рівнем і загальною культурою – володіння моральними якостями, основами життя особистості, а також окремих народів, сімейних, соціальних, суспільних явищ і традицій, способами організації робочого й вільного часу, усвідомленням ролі науки й релігії в житті людини, їхній вплив на світ і т.п. [49]. Здобувачі вищої освіти аграрного ЗВО мають змогу брати участь у творчому процесі створення самостійних планів, схем, модулів, що утворюють моделі мовної системи, відповідно до комунікативного завдання. Усі види діяльності здобувача взаємопов'язані та взаємозумовлені, тобто складають цілісну систему навчання й розвитку мовної особистості. Отже, комунікативна культура – це складник професійної культури, що передбачає здатність ефективно й доцільно вибудовувати мовну поведінку викладача в різних ситуаціях професійного спілкування; складне утворення особистості як суб'єкта професійної діяльності, що водночас є умовою реалізації професійної культури в комунікативній діяльності та засобом особистісного й професійного зростання; ґрунтується на взаємозв'язку професійно-комунікативних знань і вмінь, навичок професійного спілкування, соціально-особистісному досвіді та детермінується індивідуальними якостями особистості, необхідними для успішного виконання професійної діяльності; забезпечує ступінь соціальної активності; є основою для формування особистості фахівця як особистості, що не є суб'єктом професійної діяльності. Розуміння комунікативної культури як засобу й умови формування особистості фахівця ґрунтується на пізнанні її адаптивних можливостей, що допомагають людині

діяти відповідно до морально-етичних норм і культурних стандартів, прийнятих у соціальному середовищі, зокрема – у конкретній професійній сфері.

1.2 Методологічні та нормативні основи формування комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти в аграрному університеті

Для науки і практики галузі освіти важливим є поняття, що розвивається у філософії та психології, про те, що внутрішньою сутністю комунікації є процеси формування і розвитку суспільної та індивідуальної свідомості. Комунікація органічно пов'язана з культурою, її матеріальною («зовнішньою») і духовною («внутрішньою») складовою. Це – два універсальних суспільних явища, що утворюють «комунікативну культуру», природа якої розкривається на основі культурологічного підходу.

Культуру в широкому сенсі на засадах *культурологічного наукового підходу* розглядаємо як сукупність усіх видів їхньої діяльності людини і суспільства, а також результати цієї діяльності. У вузькому сенсі загальнопедагогічна культура – це система освіти і виховання як специфічне втілення спадкоємності суспільних надбань людства з метою соціалізації особистості, її професійної підготовки і всебічного гармонійного розвитку в житті та обраній професійній сфері [32].

Культура забезпечує сталий розвиток фахівця; їй притаманні освітні закономірності з опорою на традиції.

Питання змісту освітньої культури особистості розглядали І. Іванова, С. Корольок, А. Мар'яненко, О. Савченко, Г. Тульчинський, О. Шевнюк, В. Шепель та ін.; особливості окремих аспектів культури та культури майбутніх викладачів професійної культури в останні роки досліджували А. Бухун, Є. Денисенко, В. Онипченко, Д. Швець та ін.

Сучасний викладач професійної освіти має відповідати високому рівневі розвитку професійних та морально-психологічних якостей; такі вимоги до нього

зумовлює динамічний розвиток суспільства. Майбутній фахівець професійної освіти має бути активним, уміти творчо знаходити нові шляхи вирішення проблем, бути спроможним бачити появу нових проблем під іншим кутом зору, що дозволить знаходити нові форми роботи з здобувачами освіти та здійснювати адекватні психолого-педагогічні впливи. Відповідати зазначеним вимогам може викладач професійної освіти, який є суб'єктом професійної діяльності.

На засадах *особистісного наукового підходу* однією із головних наукових і практичних задач є вивчення активності суб'єкта у професійній діяльності. Аналіз останніх публікацій в галузі професійної психології показує, що рівень професійної спрямованості та професійних досягнень особистості залежить не стільки від об'єктивних потреб, скільки зумовлений феноменами професійної свідомості, суб'єктивними уявленнями, соціально-психологічними установками та відносинами [7; 8]. Наведені узагальнення дозволяють зробити висновок про те, що для повного аналізу активності особистості необхідно звернутися до обґрунтування феномена самореалізації особистості у професійній діяльності. Методологічною основою цього підходу є психологія суб'єкта, теоретичні положення про діяльнісну сутність людини, діяльнісний підхід до вивчення умов розвитку й саморозвитку особистості [9].

Орієнтація на *діяльнісний підхід* при вивченні професійної культури фахівців дозволяє розглядати поняття «розвиток» через такий важливий компонент, як професійна самореалізація. Враховуючи сказане, ми можемо передбачити, що ефективність розвитку суб'єкта у професійній діяльності, його успішність значною мірою буде залежати від активізації процесів самореалізації.

Для обґрунтування запропонованого підходу необхідно проаналізувати зміст і основні характеристики самореалізації та понять, які активно використовуються в психолого-освітній науці для позначення одних і тих же явищ, насамперед – у зарубіжній науковій думці. Звернення до праць зарубіжних учених щодо визначення сутності поняття «самореалізація», не зважаючи на відмінності у термінології, свідчить про наявність спільних поглядів у

трактуванні самого феномену самореалізації (активності особистості), який найбільш повно розкривається через розвиток особистістю власного потенціалу, фізичних, духовних, матеріальних та інших можливостей, що забезпечує задоволення потреби у відчутті власної гідності. Більшість українських дослідників погоджуються з тим, що в основі самореалізації лежить потреба особистісного розвитку й самовдосконалення. Особистість є відкритою психо-біо-соціальною системою, що прагне до реалізації свого життєвого потенціалу, осмисленого й повноцінного особистісного та професійного життя [41; 55; 56].

Проблему самореалізації розглядають дослідники психології особистості: Б. Ананьєв, Л. Виготський, Г. Костюк, О. Леонтєв, С. Максименко, С. Рубінштейн, П. Чамата та ін. Для нашого дослідження важливими є контексти, у яких вживається поняття «самореалізація», адже питання мотивації є їх серцевиною. У руслі уявлень про самореалізацію в психолого-педагогічних ученнях знаходить ключове значення вплив мотиваційно-потребової сфери особистості майбутнього викладача професійної освіти, її смисложиттєвих і ціннісних орієнтацій як складників загальноосвітньої культури.

Оскільки в дослідженні застосовуємо поняття «розвиток», то поряд із терміном «самореалізація» використовуємо близькі до нього терміни, такі як «самоактуалізація» та «саморозвиток». Як відзначає О. Кириченко «Самореалізація, саморозвиток, самоактуалізація, самовизначення особистості... є факти, що виявляються реально і повсюдно» [37]. Розглядаючи самореалізацію, вчені виділяють три блоки якостей: когнітивний, поведінковий та регулятивний [5]. Відповідно, до *першого блоку* можна віднести: самопідготовку, самоосвіту, самовиховання, саморозвиток; до *другого блоку*: самовідчуття, самоспостереження, самопізнання, самооцінку і само модель; до *третього* – самоконтроль, саморегуляцію і самодисципліну. Розглядаючи проблему розвитку й самореалізації в системі наук про людину, В. Бабак дає визначення цьому поняттю: «самореалізація – це здійснення можливостей розвитку «Я» за допомогою власних зусиль, співтворчості, самодіяльності з іншими людьми

(ближнім і далеким оточенням), соціумом і світом загалом»; важливою детермінантою самореалізації, на думку вченої, є діяльність, мотив, що здійснює спонукальну, смислоутворювальну і стимулювальну функції. Виокремлюючи два види чинників самореалізації, В. Бабак виділяє *особистісні* або ті, що залежать від людини (ціннісні орієнтації, готовність до самоформування, гнучкість мислення, воля тощо) і *ситуативні*, які не залежать від людини (соціальна ситуація, рівень життя, матеріальна забезпеченість, екологічне середовище, вплив засобів масової інформації тощо) [4].

Отже, самореалізація є формою прояву самоорганізації людини і тим інтегровальним чинником, із яким пов'язане розв'язання проблем життєвого самовизначення, вибору життєвого середовища, найбільш адекватного для здійснення і формування життєвих стратегій, у т.ч. і в межах професійного середовища, зокрема – освітнього.

У представників *системного підходу* існує інша точка зору на проблему розвитку особистості; самореалізацію вони тлумачать як перехід можливості в дійсність, забезпечує власний розвиток. Покладений в основу методологічний принцип вивчення людини як цілісної біо-психологічної системи дозволяє виділяти в ній «суб'єктивний компонент» (образ світу), «діяльнісний» (образ життя) і саму дійсність – багатомірний світ людини як онтологічну основу її життя. Багатомірний світ людини розуміють як особливий простір, сформований прижиттєво; як відзначають К. Галацин та О. Дурманенко, «у міру знаходження світом людини значеннєвих вимірів він перетворюється в дійсність, що розширюється, стійкий простір для життя і розвитку» [14]. Відповідно до такого підходу загальнолюдські і професійні цінності культури не просто засвоюються, вони перетворюються в один з вимірів багатомірного світу людини, формуючи його в життєвий світ як простір для реалізації актуальних потреб і можливостей. При цьому розв'язання життєвих задач «на зміст» і «на цінність» відбувається за допомогою мислення, яке, розвиваючи уявлення про світ, стає безпосереднім учасником перетворення явищ в образ світу [14].

Таким чином, розглянувши основні теоретичні погляди зарубіжних та вітчизняних учених на проблему розвитку індивідуальної культури особистості, можна зробити висновок, що *самореалізація майбутнього викладача професійної освіти як суб'єкта освітньої діяльності* може бути представленою як активне вираження власної індивідуальності, значимої й потрібної для себе та інших (самовираження), самоздійснення (реалізація своїх можливостей), самостійність (здатність до планування, регулювання цілеспрямованості власної діяльності, до рефлексії та саморефлексії), свободу й творчість (здатність до автономної поведінки міжсуб'єктної взаємодії), самоосвіту, самовиховання, впевненість у собі, послідовність у досягненні цілей, уміння відстоювати свої права тощо. Високий рівень самореалізації є результатом становлення усвідомленої суб'єктної позиції особистості майбутнього викладача професійної освіти та провідним показником розвитку його професійної культури.

У рамках *діяльнісного наукового підходу* важлива роль відводиться роботі з майбутніми викладачами професійної освіти, яка спрямована на виховання належного рівня державної свідомості, відданості своїй справі, високих моральних та професійних якостей. Пріоритетність завдань професійних закладів вищої аграрної освіти щодо сформованості у випускників готовності до свідомої професійної діяльності, власної громадянської культури й відповідних якостей у здобувачів освіти зростає в умовах ведення бойових дій на сході країни, коли значну увагу держави зосереджено на національно-патріотичному вихованні громадян України й відповідно – розвиткові загальноосвітньої культури майбутніх фахівців як вихователів і педагогів. За цих умов для викладача особливої актуальності набувають соціальні, юридичні, економічні та інші аспекти діяльності. Перед викладачами професійної освіти аграрного ЗВО стоїть завдання виховати перш за все особистість, а не лише фахівця вузької спеціалізації [26].

У контексті *культурологічного наукового підходу* велику роль відіграє політична свідомість особистості здобувача освіти, котра містить суспільно цінні

погляди, переконання, орієнтації, неможлива без розвинутого політичного мислення особистості – здатності глибоко аналізувати політичні події, давати їм оцінку, робити правильні стратегічні і тактичні висновки відносно напрямів розвитку суспільства чи держави [29; 51; 60], що супроводжується переживаннями, емоціями, політичними почуттями, що формують відповідні потреби; особистість прагне до політичних знань, інформації, формує власну політичну волю, що колись виявиться у відповідних учинках, діях, акціях тощо.

Громадянські засади комунікативної культури включають також культуру міжетнічних відносин як сферу духовного життя, яка виявляється в етнічній і релігійній толерантності, повазі до культур інших народів, розумінні їх інтересів, прав, самобутності, готовності й умінні йти на компроміс заради спільних інтересів і соціального миру в державі; така культура набута шляхом усвідомлення особистістю своїх прав, свобод, обов'язків, ставлення до закону і до влади, що суттєво доповнює спектр характеристик соціально зумовленого розвитку здобувача освіти як людини і громадянина [13; 16; 17].

Організаційно-виховний вплив у колективах здобувачів містить такі елементи: суб'єкти, об'єкти, принципи, закономірності, цілі, завдання, напрями, методи, засоби, форми; причому, майбутнім здобувачам освіти необхідно пам'ятати – нехтування будь-яким елементом призведе до того, що виховна дія не відбудеться або не досягне бажаного результату.

Методолого-теоретичний інструментарій *культурологічного наукового підходу* передбачає врахування характеру, особливостей, стилю організаційної культури, які виявляються в поведінці й реакціях особистостей та соціальних груп її працівників, у їхніх судженнях, відносинах, способах розв'язання проблемних ситуацій, в обладнанні та внутрішній естетиці тощо.

Комунікативна культура охоплює всі види освітньої діяльності, відкриває широкі можливості для вивчення духовної спадщини, дає орієнтир у житті сучасного суспільства, визначає спрямованість інтересів і світосприйняття особистості, допомагає оцінити й упорядкувати знання [2]. На думку В. Гриньової культурна основа формує новий тип сучасного викладача зі своїми

вимогами до його професійної культури й духовного світу особистості [23]. Виховання нового типу викладача професійної освіти неможливе поза зв'язком часу і наступності поколінь. Із цієї причини все більш актуальною стає сьогодні проблема *культурологічного підходу* до професійної освіти, який дозволяє в структуру комунікативно-мовленнєвої культури залучити емоційний складник і розглядається більшістю дослідників крізь призму системоутворювальних культурологічних понять, таких, як культура, культурні зразки, норми й цінності, уклад, спосіб життя, культурна діяльність та інтереси тощо» [27].

Комплексний аналіз дозволив застосувати різні аспекти цих підходів, тобто їхній зв'язок, поєднання, а також сукупність явищ або властивостей, що утворюють одне ціле. Розглянуті теоретичні підходи для ефективності процесу формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти ми розуміємо як сукупність різних напрямів, що доповнюють, взаємозбагачуються й забезпечують цілісне якісне функціонування процесу.

Таким чином, провідними загальнонауковими підходами до розв'язання проблеми розвитку загальноосвітньої культури викладачів професійної освіти у процесі професійної підготовки визначено особистісний, системний, культурологічний, діяльнісний, етнокультурний [34].

Комплекс цих підходів технологічно забезпечується авторською методичною розробкою на тему «Комунікативна культура викладача професійної освіти як інструмент вирішення освітніх завдань у ЗП(ПТ)О», що містить план-конспект лекції та методичні вказівки до 5 практичних занять. На часі – аналіз положень *технологічного підходу*, які сприятимуть практичній реалізації мети і завдань дослідження. Під критеріями технологічності у професійній освіті розуміють систему принципів конструювання та реалізації освітньої технології, спрямованої на практичну реалізацію методологічних і теоретичних позицій дослідження, що відображено в наукових роботах О. Каверіної [33]. До вихідних положень, які мають ураховуватися під час

створення й упровадження кожної освітньої технології, належать: природовідповідність; інтенсивність; зорієнтованість на відносини співробітництва між викладачами та здобувачами вищої освіти; динамічність; компенсаторність; оригінальність та новизна впливів; професійні аналогії і запозичення. Ефективна реалізація названих принципів можлива лише в їхній сукупності, оскільки вони, становлячи своєрідне ядро освітньої технології, мають загальний характер; ці положення цілісно можуть бути застосованими при розробленні гуманітарно-освітньої технології розвитку загальноосвітньої культури майбутніх викладачів професійної освіти, оскільки певні можливості змісту освіти у колі ЗВО вже існують.

Як свідчить системний аналіз джерел із проблеми, на сучасному етапі розвитку освітньої технології як галузі наукового знання перспективним напрямом розвитку вважається інтеграція предметних галузей на основі системного бачення [28]. У практиці професійної освіти педагогічна технологія переважно функціонує на трьох рівнях: загальноосвітньому (технологія цілісного освітнього процесу), предметному (технологія вивчення певного освітнього предмета), модульному або локальному (технологія розв'язання окремих дидактичних, виховних або управлінських завдань тощо). У зв'язку з цим, на думку І. Дичківської, М. Кларіна, М. Мисливця, О. Пехоти та ін., доречним є розмежування таких понять, як «освітня технологія», «технологія освіти», «технологія в освіті», «педагогічна технологія», «технологія навчання» тощо. Н. Волкова вважає, що освітні технології відображають стратегію розвитку освітнього простору (національного, державного, регіонального або місцевого); педагогічні – тактику реалізації окремих методик у навчально-виховному процесі за наявності певних умов; технології навчання (виховання) моделюють цілі, зміст, методи, форми й засоби відповідного процесу – дидактичного, освітнього або виховного [12].

Етнокультурний підхід передбачає розвиток у майбутніх педагогів етнотолерантності (уміння працювати й співпрацювати в поліетнічному соціумі,

толерантне ставлення до оточення й почуття приналежності до етносу); комунікаційно-лінгвістична (знання рідної мови; здатність вести освітньо-виховний процес в умовах бі- і полілінгвального соціуму). Етнокультурний підхід, який використовується в формуванні освітньої комунікативної культури (КК) здобувача, який навчається на викладача професійної освіти – це підхід, що спирається на принципи етнокультурності, культуротворчості [19], природовідповідності, толерантності, діалогу культур, зв'язку освіти з етнокультурною просвітницькою практикою й етнокультурним середовищем, заснований на обліку ключових етнокультурних традицій в освіті з метою формування етнокультурної особистості у процесі соціалізації й інкультурації, що володіє розвиненою етнічною самосвідомістю, особистісною етнічною культурою, толерантністю й базовими соціокультурними ідентичностями, здатної до сприйняття й ретрансляції етнокультури, до міжетнічного й міжкультурного спілкування. З іншого боку, цей підхід до навчання визначає спрямованість процесу підготовки майбутніх викладачів до реалізації етнокультурної освіти, виховання у здобувачі освіти терпимості до інокультури в освітніх установах.

Серед завдань, що конкретизують представлену мету, виділяють: виховувати в здобувачів почуття любові до малої й великої Батьківщини, громадянської свідомості, сприяти становленню етнічної й етнокультурної толерантності, культури міжетнічного спілкування. викладати знання про основи народної педагогіки, етнофілософії, етнопсихології, етнетики. формувати в здобувачів повагу й інтерес до етнічної культури, бажання її вивчати; формувати етнокультурну компетентність, актуалізувати знання здобувачів у контексті досліджуваних дисциплін, познайомити з найбільш яскравими зразками етнічної культури українського народу і народів, що населяють регіон, країну, світ, які можуть бути використані в освітній практиці; допомагати засвоєнню освітніх технологій, що дозволяють відтворювати, зберігати, розвивати народні традиції; розвивати етнокультуру, яка забезпечує

можливість формування в здобувачів вищої освіти толерантності, інтересу й любові до іншої культури.

Таким чином, комунікативна культура майбутніх викладачів професійної освіти – це сукупність способів, видів і форм взаємодії викладача і здобувача вищої освіти, яка несе кращі зразки й цінності поведінки вихованців.

РОЗДІЛ 2

МОДЕЛЬ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ ОСВІТНЬОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ В АГРАРНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ

2.1 Структурні елементи освітньої комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти

Сьогодні перед суспільством стоїть завдання організації випереджальної освіти на основі професійно-комунікативного розвитку особистості. Визначальний складник професійної культури викладача є комунікативний, що передбачає напрацювання умінь і навичок міжособистісної взаємодії, розвиток культури спілкування, комунікативну творчість забезпечує реалізацію функцій обумовлених викладацькою професією. Викладене вище потребує необхідності з'ясування суті й визначення структурних елементів освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти. До структурних елементів ПКК ми відносимо: мовленнєву культуру (досконале володіння мовними нормами, доцільність вибору вербальних і невербальних засобів); педагогічний такт (вміння точно добирати і застосовувати педагогічні знання в реальних ситуаціях освітнього процесу); знання комунікативних норм і правил (закони комунікації, вимоги моралі, морально-етичні норми, звичаї, культурні традиції); інформацію про індивідуальні особливості здобувачів вищої освіти і вміння застосовувати індивідуальний підхід у навчанні та вихованні.

Розкриємо сутнісні характеристики основних структурних елементів ПКК. Особливого значення для викладача професійної освіти набуває рівень мовної культури як один із головних чинників ефективності впливу на розум і почуття здобувача освіти, через закладені мінімальні основи на початку навчання мовленнєвої культури: деякі стилістичні, граматичні норми,

мовленнєвий етикет, що розвиваються і формуються на початку навчання, тому саме базисні знання визначають успішність у подальшому навчанні.

«Мовна культура майбутнього викладача професійної освіти як соціопедагогічний феномен виявляється у внутрішній орієнтованості в удосконаленні індивідуального стилю мовлення, що свідчить про прагнення особистості до професіоналізму й культурного самовизначення, у здатності використовувати мовні засоби. У різних умовах спілкування відповідно до цілей і змісту промови для встановлення взаєморозуміння між здобувачами освіти, в умінні засобами комунікативної діяльності, персоніфікувати соціально-історичний досвід, представлений у системі знань різних рівнів, в умінні здійснювати комунікативну діяльність у певному професійно значущому напрямі [10]. Згідно з дослідженням С. Знаменської комплекс педагогічних умов, які забезпечують формування мовленнєвої культури викладача професійної освіти містить: синтез загальнокультурних, лінгвістичних і психолого-педагогічних знань; реалізацію суб'єкт-суб'єктних відносин учасників освітнього процесу з орієнтацією на гуманістичну спрямованість спілкування, позицію викладача; використання інтерактивних методів навчання, що мають проблемну, пізнавально-пошукову, емоційно-поведінкову, культурологічну спрямованість, що забезпечують діалогічна взаємодія учасників освітнього процесу; формування досвіду дослідницької діяльності здобувачів; цілеспрямовану актуалізацію суб'єктного досвіду здобувачів у спілкуванні, практично-діяльній спрямованості процесу професійної підготовки майбутнього викладача професійної освіти. Сучасні норми й правила освітнього спілкування впливають із поняття «такту». Важливо знання основ моралі, уміння бачити моральний сенс у вчинках. Іноді в освітній діяльності й практиці аморальний вчинок може суперечити моральним принципам і навпаки, моральний вчинок – моральним нормам. «Знання норм і правил освітнього спілкування, прийнятих у суспільстві, «тут і зараз», а також внутрішні моральні принципи, що визначають освітній, а в нашому разі, комунікативний вчинок

викладача, ставлять його перед вибором, як вчинити, як відреагувати на вчинок учня, як пристосувати, до своїх педагогічних завдань комунікативну ситуацію» [15].

Другим складником комунікативної культури викладача професійної освіти є знання індивідуальних особливостей здобувачів вищої освіти. Важливим компонентом ПКК є знання індивідуальних особливостей здобувачів. Різні структурні модифікації людини, запропоновані Б. Ананьєвим, подають схематичну основу дослідження індивідуальних особливостей і властивостей комунікантів. «Схеми містять відмінності індивідуальних, особистісних, суб'єктних та індивідуальних ознак людини. Перші три групи ознак характеризують людину з огляду на його належність до певного типу, а четверта ознака – індивідуальність – акцентує увагу на унікальності, неповторності кожної людини. Викладачу необхідно мати уявлення про індивідуальні властивості учасників освітнього спілкування, які відповідають «індивідуальному, суб'єктному й особистісному рівню» [18]. На індивідуальному рівні викладачу потрібно враховувати «пластичність і вкорінені в нервовій системі такі властивості темпераменту як активність і емоційність, які виконують роль задатків комунікативних здібностей» [20]. Але на суб'єктному рівні потрібно виділити минулий комунікативний досвід здобувачів у вигляді знань закономірностей комунікативної діяльності, комунікативних умінь і навичок, а також здатності й стійкості способів комунікативної поведінки з однолітками, «оформлення» в характері.

На особистісному рівні вчені пропонують враховувати спрямованість особистості на себе, на іншого, а також соціальні ролі, сформовані ціннісні орієнтації, схильності, етичні особливості [30]. Знання індивідуальних особливостей здобувача вищої освіти дає змогу викладачу вивчати, спостерігати індивідуальні, суб'єктні й особистісні його якості, бо механізм комунікативно-мовленнєвої культури в психологічному й інструментальному відношенні повинен бути різним в різних аудиторних групах здобувачів.

Важливу роль у процесі формування освітньої комунікативної культури є самовиховання здобувачем власних комунікативних якостей серед яких психологічні властивості особистості майбутнього викладача професійної освіти, як здатність до ідентифікації, емпатії, рефлексія, децентрація. Саме вони зумовлюють специфічні комунікативні якості викладача. «Комунікативні» якості викладача складаються з комунікативних здібностей та комунікативних умінь. Комунікативні здібності та вміння розглядає С. Мусатов відзначає: «практично всі педагогічні здібності (психологічна готовність до організаторсько-комунікативної діяльності; комунікабельність; соціальна спорідненість; альтруїстичні тенденції) побудовані на здібностях комунікативних. Це пов'язано з наявністю специфічної спрямованості особистості» [47].

Здатність до ідентифікації викладача – необхідний складник його комунікації, оскільки роздуми про своїх учнів, колег – головна педагогічна діяльність, яка управляє здебільшого його поведінкою [40]. Афективною формою ідентифікації є емпатія. Якщо при ідентифікації стан іншої людини визначається на основі раціональної інтерпретації, то при емпатії такою підставою є співпереживання, співчуття, співучасть. Емпатичні властивості особистості викладача, його здатність до емоційного співпереживання, співчуття й відгуку на психічні стани здобувачів вищої освіти, оточуючих людей, грають істотну роль у освітньому спілкуванні. Іншою важливою властивістю педагога поряд з емпатією найважливішою властивістю викладача, який володіє високою комунікативною культурою, є здатність до рефлексії. Не менш важливим серед психологічних властивостей викладача вважають здатність до децентрації. У межах дослідження цікаво було визначення поняття «децентрація», подане в соціальній психології, де під децентрації розуміють «здатність індивіда сприймати дійсність об'єктивно, тобто безвідносно до того, до якої культурної, етнічної або соціальної групи він належить» [45]. Для будь-якої людини, і для викладача тим більше, децентрація – це складний і важкий інтелектуальний

процес. Інше поняття «центрація», що розуміється в гуманістичній педагогіці й психології як «особливим чином побудоване просте взаємодія викладача й здобувача, засноване на емпатії, безоцінному прийнятті іншої людини й конгруентності переживань і поведінки» [44].

Особистісна центрація викладача є інтегральною й системоутворювальною характеристикою діяльності освітянина. Саме центрації викладача визначає усе різноманіття цієї діяльності: стиль, ставлення, соціальну перцепцію і тощо.

Виділяють сім основних центрацій, кожна з яких може домінувати як у освітній діяльності загалом, так і в конкретних ситуаціях: егоїстична (на користь свого «Я»), бюрократична (на інтересах адміністрації), конфліктна (на інтересах колег), авторитетна (на користь батьків), пізнавальна (на вимогах засобів навчання і виховання), альтруїстична (на інтересах, потребах здобувачів освіти), гуманістична (на інтересах і проявах своєї сутності та сутності інших людей). Саме гуманістична центрація протистоїть першим шести типам центрацій, що відображає реальність традиційного навчання. Зміна спрямованості цих центрацій у бік гуманістичної центрації називається децентрацією викладача і є одним із завдань сучасної освіти [43]. Проявом усіх цих психологічних здібностей особистості викладача є такі комунікативні якості, як артистизм, увічливість, уважність, вміння слухати, поважність, тактовність, терпимість, доброта, що передбачає вміння встановити з учнями доброзичливі, довірливі стосунки й створити на заняттях позитивний психологічний клімат.

Для ефективної комунікативної діяльності викладача необхідно мати такі комунікативні властивості: природні задатки, пластичність нервової системи, репрезентативні системи обробки навчальної інформації (ауді, візуальна, кінестична; темперамент (активність і емоційність); на рівні суб'єкта спілкування: знання правил спілкування, високий рівень розвитку комунікативних здібностей, стійкі способи й стилі комунікативної поведінки, зумовлені характерними особливостями; на «рівні особистості: соціальний

статус, соціальні ролі, потреба в спілкуванні, комунікативна спрямованість (на себе, на іншого, на задачу), схильності, домагання, морально-етичні цінності; на рівні індивідуальності: адекватна самооцінка, саморегуляція.

Наступним структурним складником комунікативної культури викладача є – вміння володіти комунікативною ситуацією. Цінним для освітньої роботи є вміння володіти комунікативною ситуацією, що виникає в процесі взаємодії з учнями. Ситуація виникає лише тоді, коли є відносини між людьми, які спілкуються. Сутність цих відносин, їхня внутрішня і зовнішня картина залежить від того, із якої позиції викладач підходить до навчання.

Комунікативні ситуації, що виникають на заняттях (навчальні ситуації), є відображенням взаємовідносин здобувача й викладача. Ситуація – це система суб'єктивних і об'єктивних елементів, які об'єднуються в діяльності суб'єкта. Об'єктивні елементи, сукупність елементів середовища або фрагмент середовища на певному етапі життєдіяльності індивіда. До суб'єктивних елементів належать міжособистісні відносини, соціально-психологічний клімат, групові норми, цінності, стереотипи свідомості.

Майбутній викладач професійної освіти має володіти елементарними навичками аналізу навчально-виховних ситуацій. У педагогіці для вирішення навчальних та навчально-виховних завдань основним способом вирішення педагогічних ситуацій був педагогічний вплив на здобувача, а оцінка ситуації викладачем ґрунтувалася на мотиваційній, дидактичній, соціально-психологічній та етичній умовах. Л. Савенкова у своєму дослідженні способів виходу з конфліктних педагогічних ситуацій виділила чотири групи: «зовнішній вплив, різні санкції» – 66,7%, «бесідою», «умовлянням» – 50%, «передбачають і запобігають конфліктам, ураховуючи вікові особливості» – 19,4%, «ігнорують конфліктну ситуацію» – 11%. Автор зауважує, що «уникнення конфлікту – найменш продуктивне вирішення ситуації, і воно свідчить про спрямованість педагога на себе» [54]. Критерії оцінки ситуації з платформи гуманістичної педагогіки – ідентифікаційний, емпатичний, що враховує індивідуальні

особливості здобувача і його ставлення до освітнього процесу, не бралися до уваги. Таким чином, при особистісно-орієнтованому підході до освітнього процесу викладач може домогтися більш високого результату, організовуючи навчальні ситуації їх разом із тими, хто навчається.

Наступним складником комунікативно-мовленнєвої культури викладача є ставлення до здобувача як до цінності. Гуманістична парадигма навчання і виховання передбачає перехід від суб'єкт-об'єктного до суб'єкт-суб'єктним взаємодії здобувача й викладача. На думку І. Тимченко, зусилля викладача мають бути спрямовані на організацію діалогу, стимулювання особистісного саморозвитку й саморегуляції. Це висуває нові вимоги до комунікативно-мовленнєвої культури викладача. Саме на тлі цих відносин розгортається комунікативно-мовленнєва діяльність викладача, яка веде до успіху або неуспіху при вирішенні педагогічних завдань. Результати педагогічного спілкування припускають стимулювання пізнавальної активності здобувачі освіти, формування позитивного ставлення до освітнього процесу. Уважаємо, що ставлення до здобувача як до цінності, з огляду на структурний компонент комунікативної культури викладача, позитивно впливає на пізнавальну активність і розвиток творчого потенціалу здобувачів. Сучасний викладач є зразком для майбутнього викладача й цей факт є однією з умов розвитку комунікативної культури майбутніх фахівців. Викладач із високою комунікативною культурою, який вміє створити на заняттях позитивний психологічний клімат, матиме позитивний вплив на розвиток і становлення майбутнього викладача й навпаки. У цьому своєрідність професійної підготовки викладача професійної освіти [58].

Гуманістична педагогіка, висуваючи нові вимоги до позиції викладача і функцій його комунікативної культури, формує комунікативний ідеал, що виникає на межі функцій комунікативної культури й освітньої обдарованості викладача. Комунікативний ідеальний – образ викладача в теоретичному плані містить структурні елементи комунікативної культури викладача, педагогічне

спілкування. Ставлення до здобувачів, знання їх індивідуальних особливостей, своїх комунікативних якостей, уміння враховувати комунікативну ситуацію, у практичному плані комунікативний ідеальний образ викладача передбачає факт, що в кожній людині є «свій власний образ ідеального або наближається до ідеалу викладача».

Таким чином, педагогічна комунікативна культура майбутнього викладача професійної освіти представлена як загальне, і як одиничне, що перебувають у постійній діалектичній єдності й розвитку. Ми спробували відобразити через складники освітньої комунікативної культури викладача професійної освіти кожен структурний компонент, який складається з елементів, узаємопов'язаних між собою і значущих для кожного моменту формування комунікативно-мовленнєвої діяльності майбутнього викладача. Вивчення структури й механізмів процесу навчання і виховання, а також логічних структур освітнього матеріалу, практичних завдань, що сприяють формуванню певних особистісних якостей майбутнього фахівця, можливо, здійснити за допомогою методу моделювання, зміст якого буде викладено в наступному параграфі.

2.2 Наукове обґрунтування технології процесу формування комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти у процесі фахової підготовки аграрних ЗВО

Проаналізувавши специфіку формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки, виникла необхідність пошуку напрямів удосконалення освітнього процесу. Одним із шляхів вирішення цього запиту може бути розроблена модель освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки.

Моделювання в науковій літературі трактується як система організації освітнього процесу, яка має зміст, цілі та методи досягнення бажаних результатів. Науковці розглядають освітній процес через змістовний складник педагогічних дій

(В. Безпалько, Г. Селевко), системність (С. Гончаренко, М. Кларин), визначеність (І. Богданова; Б. Лихачев), результативність (В. Сластьонін; В. Баркасі). Заслужують увагу праці вітчизняних та зарубіжних учених, у яких розглядаються методологічні засади моделювання (Н. Лазарев, В. Михеєв, В. Мельник, І. Новік, О. Пирогова, В. Розумовський, Н. Салміна, О. Сичивиця, А. Уемов та ін.), витоки реалізації, що зумовлює моделювання (А. Вербицький, Б. Глинський, Б. Гнеденко, Б. Грязнов, Б. Динін, Е. Нікітін, Г. Розумовський, Л. Фрідман та ін.), дослідження особливостей моделей (Н. Бурбакі, А. Вербицький, Б. Гнеденко, А. Горстко, У. Єшбі, Д. Пойа та ін.), функціонування використання моделей (Н. Бурбакі, А. Вербицький, Б. Гнеденко, А. Горстко, У. Єшбі, Д. Пойа та ін.) та їх функцій (Н. Буренін, В. Давидов, Н. Кузьміна, Л. Левіна, Л. Фрідман, В. Штофф та ін.).

Педагогічне моделювання розглядали такі науковці як М. Алексеєв, В. Безрукова, Л. Волченкова, О. Заїр-Бек, О. Новіков, В. Радіонов, В. Юсупов та ін. Педагогічне моделювання, що спрямоване на формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки, має наступні особливості:

- об'єкт педагогічного моделювання має абстрактний характер;
- відображає освітню діяльність, що реалізується поетапно;
- результативність – сформована модель, що є об'єктом формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки і має векторну реалізацію розвитку;
- має прогностичний характер;
- інноваційний підхід модернізації системи освітніх процесів у закладах вищої освіти.

Реалізація педагогічного моделювання характеризується науковцями як рівнева система. Так, дослідник Л. Капченко розділяє педагогічні моделі на три категорії: концептуальна (зміст, структура і новизна застосування моделі); дидактична (базується на традиційних методах, формах та принципах, відображає експериментальне вирішення моделювання); методична (ґрунтується на фактах навчальної діяльності) [36].

У нашому дослідженні будемо розглядати модель, яка базується на принципах дидактичного моделювання. Спираючись на обґрунтування дослідників дидактичного моделювання, можемо виокремити наступні рівні моделювання:

- методологічний (конкретизація ідеї декількома положеннями);
- теоретичний (оцінка за критеріями та принципами педагогіки об'єкта моделювання);
- методичний (забезпечення науково-педагогічних суб'єктів механізмами впровадження моделі в освітній процес).

Проаналізувавши дослідження педагогічних моделей вищезазначених вчених, ми сформуваємо своє бачення реалізації педагогічного моделювання в декілька етапів: теоретичний (наочна характеристика технології – організаційних форм навчання, методів, засобів, принципів та педагогічних підходів); емпіричний (формування завдань та цілей моделювання, спостереження та аналіз діючих умов в освітньому процесі закладів вищої освіти); експериментальний (виявлення результатів моделювання шляхом упровадження моделі); підсумковий (оцінка та рівень результативності освітньої моделі).

Структуризація поетапного педагогічного моделювання узагальнюється в алгоритм реалізації моделювання: аналіз об'єкта моделювання; розробленням плану створення освітньої моделі; створення методик розгляду моделі; формування моделі; опрацювання навчальних програм та гарантування умов упровадження моделі; реалізація моделі в освітньому процесі закладів вищої освіти; визначення результативності моделі в практичній дії; представлення моделі та її наукова рефлексія.

Узявши за основу системний підхід в моделюванні за К. Галацин, створюємо концептуальну модель формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки. Мета такої моделі – зобразити цілісний процес формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки та охарактеризувати сутнісні зв'язки між складниками педагогічних систем: навчальна інформація, способи освітньої комунікації, здобувач та педагог.

Значення моделі в тому, що під час вивчення фахових дисциплін для майбутніх викладачів професійної освіти формуються: освітнє середовище, у якому набувають значення комунікаційні та педагогічні здібності, простежується розвиток психолого-педагогічного мислення, процес набуття нових знань набуває активного проходження [15].

Безумовно, що формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки відбувається поступово та впродовж усього періоду навчання у закладах вищої освіти, у яких реалізується розроблена модель, а процес фахової підготовки характеризується педагогічною діяльністю. Системоутворювальним фактором цієї моделі є потреба в конкурентоспроможності та професійній культурі майбутніх викладачів професійної освіти. Розроблена модель формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки створює систему, в якій комунікативна компетентність корелює з іншими професійними компетентностями та з дидактичними принципами й методами її реалізації [38].

Теоретична модель сформована на основі аналітичної роботи, зокрема, вирішення таких завдань: концептуальні умови, які забезпечують теоретичне вирішення поставлених питань; зміст і структура культури, що корелюють з педагогічною комунікативною культурою майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки; структурно-функціональні компоненти освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти; зміст і структура освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти; теоретичні основи формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки.

Методологічний рівень розв'язання проблеми формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки передбачав її аналіз у контексті загальноприйнятих наукових підходів: діяльнісного, системного, культурологічного, особистісно зорієнтованого, акмеологічного та компетентнісного. Ми спробували вивчити

закономірності формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти шляхом уточнення змісту освітньої діяльності здобувачів, а також виокремили особливості освітньої діяльності викладача, що забезпечують формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки.

Ураховуючи вищезазначений матеріал щодо моделювання та компонентного наповнення освітньої моделі розроблено модель формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти процесі фахової підготовки (рис. 2.1).

Для вирішення проблеми нашого дослідження вважаємо за необхідне обґрунтувати алгоритм поетапної реалізації розробленої моделі формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки: *цільовий; теоретико-процесуальний, оцінно-результативний.*

Цільовий етап є системоутворюючим і передбачає наявність конкретної мети алгоритму, що полягає у формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки. Для її досягнення визначено провідні *завдання* щодо формування досліджуваного явища:

1) виявлення й аналіз позитивної мотивації, мотивів навчальної діяльності майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки;

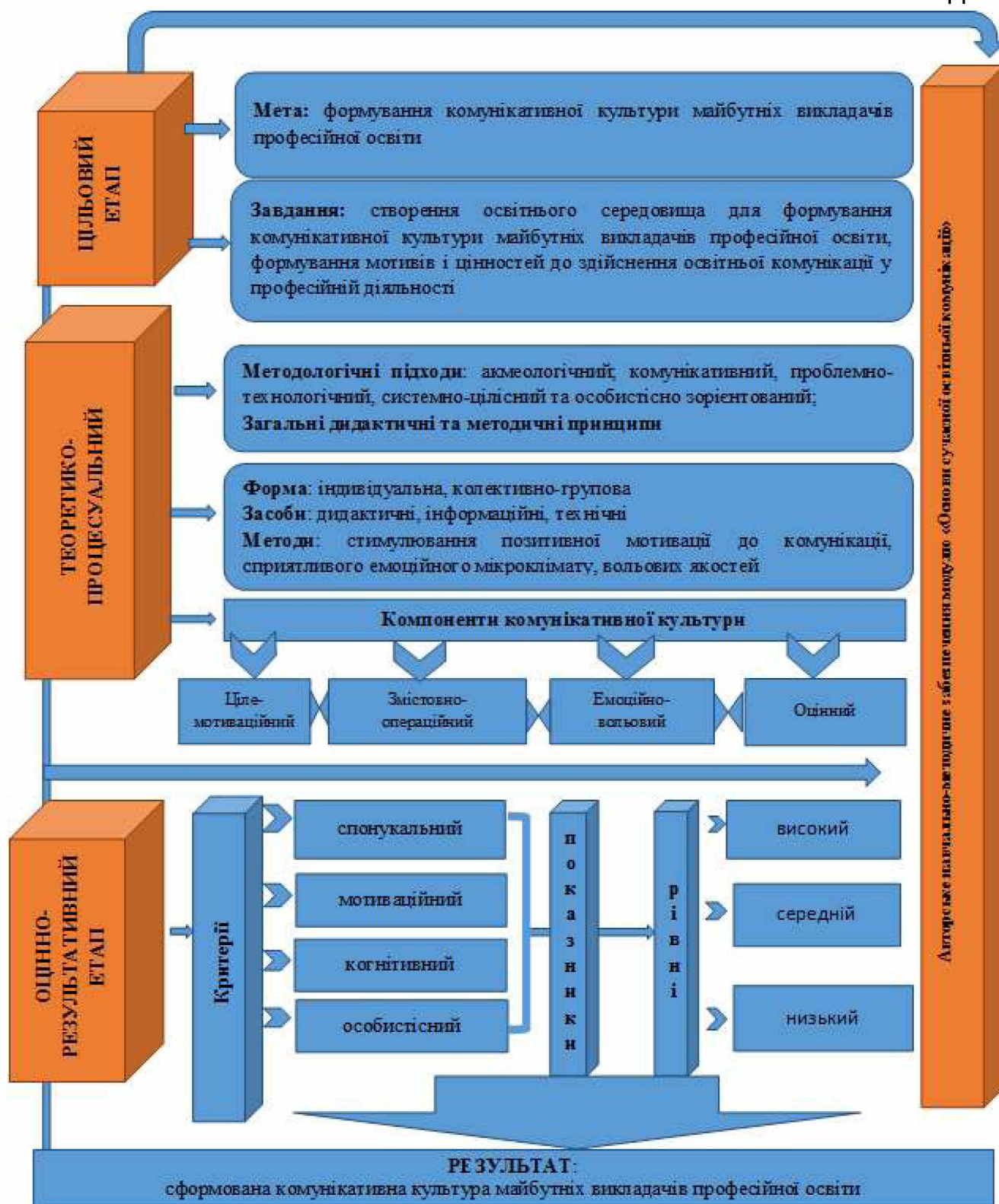

Рис. 2.1 Модель формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти процесі професійної підготовки

2) з'ясування обізнаності здобувачів щодо сутнісної характеристики досліджуваного процесу, а також визначення реального стану сформованості загальних та професійних знань, комплексу необхідних умінь (навчально-організаційних, навчально-інформаційних, навчально-інтелектуальних, навчально-комунікативних) та навичок для майбутньої професійної діяльності;

3) виявлення емоційного відношення до навчальної діяльності та професійно важливих вольових якостей здобувачів у руслі досліджуваної проблеми;

4) визначення здатності здобувачів оцінювати результати своєї пізнавальної діяльності.

Варто зазначити, що цільовий етап реалізується через теоретико-процесуальний і забезпечує здійснення оцінно-результативного етапу алгоритму реалізації розробленої моделі формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки.

Теоретико-процесуальний етап алгоритму реалізації моделі досліджуваного явища віддзеркалює передусім *методологічні підходи* (комунікативний, акмеологічний, технологічний, системний та суб'єктно зорієнтований), *загальні дидактичні принципи* (науковості, системності й послідовності навчання, доступності, наочності, свідомості й активності), а також *методичні принципи* (комунікативної спрямованості, індивідуалізації, професійної спрямованості), які сприяють розкриттю теоретичних характеристик формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки.

Цей етап акумулює також структурні компоненти, форми, методи та засоби реалізації моделі означеної проблеми.

У своєму дослідженні ми виокремлюємо такі взаємопов'язані компоненти формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки: *мотиваційно-цільовий*, який передбачає визначення цілей, мотивів, мотивації, потреб, інтересів, що спонукають до формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача

професійної освіти у процесі фахової підготовки; *змістовно-операційний*, який включає комплекс знань необхідний для успішного формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки, а також набір умінь (навчально-організаційні, навчально-інформаційні, навчально-комунікативні) та навичок, яких мають набути здобувачі закладу вищої освіти щодо самостійного опанування знаннями; *емоційно-вольовий*, що пов'язаний з емоційно-вольовими процесами здобувача, позаяк будь-яка діяльність не здійснюється без емоцій, вольових зусиль суб'єкта діяльності; *оцінний*, що відстежує хід виконання навчально-пізнавальної діяльності, співвідносить отримані результати з загальноприйнятими нормами, передбачає адекватну оцінку, критичний аналіз, за допомогою якого здобувачі технічного університету осмислюють результат своїх пізнавальних здібностей та досягнень.

На основі визначених нами компонентів досліджуваного явища виокремлено форми, засоби та методи навчання, які сприятимуть ефективності формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки. До *методів* формування досліджуваного явища відносимо: стимулювання позитивної мотивації навчання та пізнавального інтересу (олімпіади, науково-практичні конференції, метод навчальної дискусії, метод проєктів); сприятливого емоційного мікроклімату, вольових якостей майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки (ігрові методи, змагання); активізація, контроль та оцінювання навчально-пізнавальної діяльності (інтерактивні (case-study, brainstorming), ігрові (ділові ігри, рольові ігри, ігрові завдання типу «AssociativeBush», «Grabaminute», «ChainStory») поточний контроль, тестовий.

Також на цьому етапі представляється поетапне забезпечення формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти (навчально-методичні матеріали). Зазначимо, що забезпеченню цього етапу моделювання сприятиме поєднання двох складників (теоретичного й практичного).

Оцінно-результативний етап формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки сприяє оцінці досягнення мети за допомогою поєднання критеріїв, показників та рівнів формування досліджуваного феномену, а також містить у собі очікуваний результат.

До критеріальних характеристик рівнів сформованості освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти ми відносимо такі: ціннісно-аксіологічний, когнітивно-значеннєвий, операційно-діяльнісний й комунікативно-поведінковий. Для інтуїтивного рівня сформованої ціннісно-аксіологічного складника характерне: слабе уявлення здобувача про комунікативний ідеал; він не володіє комунікативними нормами й правилами (основи моралі, норми, звичаї, культурні традиції педагогічного спілкування, моральні принципи, сформовані в руслі гуманістичної педагогіки, не усвідомлює повною мірою роль освітньої комунікативної культури в освітній діяльності, не співвідносить належні цінності освітньої комунікативної культури з власними інтересами, ідеалами, переконаннями, із цінностями інших особистостей; проявляє низький рівень потреби в оволодінні прийомами освітньої комунікативної культури, не цікавиться специфікою комунікативної культури викладача професійної освіти.

Для адаптивного рівня сформованого аксіологічного складника характерно: загальне уявлення здобувача про комунікативний ідеал, про роль освітньої комунікативної до культури викладацької професії; співвідносить власні цілі та інтереси з потребами інших людей; проявляє інтерес до вивчення освітньої комунікативної культури та прагне оволодіти її технологіями; проявляє середній рівень потреби в оволодінні прийомами освітньої комунікативної культури; усвідомлює достатньою мірою роль освітньої комунікативної культури в освітній діяльності; співвідносить ідеали освітньої комунікативної культури з тим рівнем, який актуальний.

Для професійного рівня сформованого аксіологічного складника характерне: глибоке уявлення про здобувача, комунікативний ідеал викладача; розуміння суті

компетентнісного підходу в освітній діяльності викладача професійної освіти; виявлення стійкого прагнення до самостійного оволодіння новими знаннями освітньої комунікативної культури; має позитивний настрій на професійну діяльність викладача професійної освіти на основі компетентнісного підходу; усвідомлює повною мірою роль освітньої комунікативної культури в освітній діяльності; співвідносить належні цінності освітньої комунікативної культури з власними інтересами, ідеалами, переконаннями; демонструє володіння цінностями освітньої комунікативної культури тощо.

Варто зазначити, що між усіма етапами алгоритму існує зворотний зв'язок, який дозволяє, ґрунтуючись на отриманих результатах, вносити зміни до змісту, форм, засобів і методів навчання.

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА ЕФЕКТИВНОСТІ ТЕХНОЛОГІЇ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ ФАХОВОЇ ПІДГОТОВКИ

3.1 Завдання і хід експериментальної роботи

Формувальний етап експериментального дослідження спрямований на активізацію процесу формування в майбутніх викладачів професійної освіти комунікативної культури. Із цієї метою ми впроваджували в освітній процес різні форми і технології навчально-викладацької діяльності.

Нами було розроблене методичне забезпечення до теми «Комунікативна культура викладача професійної освіти як інструмент вирішення освітніх завдань у ЗП(ПТ)О».

Аналізуючи методику викладання означеної теми, ми відзначаємо, що лекція спрямована на формування наукових знань, розширення меж комунікативних можливостей здобувачів. При проведенні практичних занять широко використовувалися методи активного навчання – метод аналізу ситуацій та рольові ігри. Мета цих методів – формування комунікативної культури майбутніх фахівців, набуття умінь і навичок швидкої й точної орієнтації в ситуації спілкування, вирішення проблемних ситуацій. Метод аналізу ситуації передбачав вільне висловлювання думок, дискусію – усі здобувачі стають учасниками обговорення, рішення комунікативної задачі стає колективним продуктом.

Тема має інтегративний характер, тому що містить питання психолого-освітньої теорії й різних напрямків (риторики, культури мовлення), що становить принципову новизну розробленого матеріалу. Для освітянина мистецтво спілкування є найважливішою професійною рисою, бо головним засобом

реалізації професійної діяльності є комунікація. Саме тому, від рівня розвитку комунікативної культури багато в чому залежить ефективність роботи викладача.

На практичному занятті здобувачі вирішували мовленнєві завдання, що містили проблемні педагогічні мовленнєві ситуації, що виникають на заняттях. До кожного завдання подано варіанти відповідей: прямою мовою, непрямою й прямою мовою, непрямою мовою. Залежно від форми відповіді завдання розділені на три групи. Відбір матеріалу пояснюється основною практичною метою допомоги – удосконалювати професійну комунікативну культуру: усвідомлення програм мовленнєвої поведінки здобувачів й осмислення мовленнєвих програм діяльності викладача. Наведемо приклад можливого аналізу однієї з мовленнєвих ситуацій.

Мовленнєва ситуація:

Аналіз конфліктної мовленнєвої ситуації може бути проведений за таким планом:

- опис ситуації або конфлікту (учасники, місце, діяльність);
- причини ситуації, динаміка переходу в конфлікт; у сенс конфлікту для кожного з його учасників;
- психологічний аналіз відносин між учасниками ситуації;
- перспективні виховні та пізнавальні цілі при різних варіантах вирішення ситуації.

Вивчення теми завершується захистом виконаного творчого завдання. Конспект містить: обґрунтування необхідності вивчення теми; формулювання цілей; підбір додаткового матеріалу; вибір цікавих форм роботи; підготовку наочності; складання списку літератури; розробка завдань мовленнєвих завдань із використанням різних комунікативних ситуацій на занятті і варіантами відповідей (не менше 10 завдань).

Ступінь засвоєння матеріалу контролювався різними способами: за допомогою анкет, участю в рольових іграх, виконанням різних завдань, у сформованих показниках комунікативної культури.

Згідно з даними, отриманими в результаті опитування експертів (викладачів), стало ясно, що викладачі ОП Професійна освіта домагаються

високих результатів у своїй роботі насамперед за рахунок результативності в умінні краще організовувати, ширше й повніше використовувати можливості педагогічного спілкування, здатністю змістовно збагачувати, активізувати й індивідуалізувати цей процес завдяки розвитку в них соціально-перцептивних комунікативних якостей, більш високою загальною психолого-педагогічною культурою. Зупинимося на інноваційній методиці навчання педагогічного спілкування, яка розроблена нами. Її суть у тому, щоб полегшити перехід від соціальної ролі здобувача до соціальної ролі викладачів за допомогою введення такого навчання, яке б було систематичним навчанням діяльності:

1-м етапом практичного навчання є формування умінь соціальної комунікації, умінь спілкування. Воно починається з рефлексії, з усвідомлення власної поведінки й спілкування.

Наприклад, здобувач за завданням викладача виробляє своє спілкування в тій чи тій ситуації. Потім наступний крок – установлення у свідомості здобувача зв'язку між ставленням і його виразом у спілкуванні.

2-й етап обов'язково здійснюється в аудиторії. Він не передбачає ще активної участі здобувача в освітньому процесі, завдання інше – установити систему взаємовідносин «викладач – здобувач».

3-й етап – те, що вище було названо «мікроуроками». Тут уже не тільки встановлюється система взаємин «викладач – здобувач», як на другому етапі, але ці відносини реалізуються в активній діяльності майбутнього викладача в умовах, максимально наближених до реальних, тобто у всій тій системі, яку повинен урахувувати викладач.

Таким чином, досвід реалізації технологій формування у майбутніх викладачів комунікативно-мовленнєвої культури, дозволив зробити узагальнення про те, що процес організації по формуванню цієї якості в майбутніх викладачів значно підвищив ефективність підготовки особистості як компетентної й конкурентоспроможної ситуації, «володіє необхідними якостями комунікації та управління педагогічного процесу».

У професійному становленні фахівця особлива роль належала мовленнєвим умінням, навчання яким – завдання педагогічного освітнього закладу. Вирішення цього завдання ми бачимо в оволодінні комунікативними навичками під час вивчення теми «Комунікативно-мовленнєва компетентність майбутнього викладача професійної освіти як інструмент вирішення педагогічних завдань ЗП(ПТ)О», що формує комунікативну культуру майбутнього викладача професійної освіти. Оптимальне педагогічне спілкування створило найкращі умови для творчої освітньої діяльності та дозволило максимально використовувати в освітньому процесі особистісний підхід до здобувачів освіти.

Перевірка ефективності розробленої моделі формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки здійснювалась у процесі проведення педагогічного експерименту.

Схарактеризуємо етапи проведеного дослідження.

I етап – теоретичний. На цьому етапі проведено теоретичний аналіз проблеми формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки. Розкрито понятійний апарат дослідження, з'ясовано суть основних понять дослідження та понятійних конструктів.

II етап – пошуковий. На цьому етапі вивчався рівень формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки.

Установлювалися зв'язки між знаннями, уміннями та навичками здобувачів сформованістю в них мотивації до означеної проблеми. У процесі проведеного аналізу стану досліджуваної проблеми було сформульовано мету, завдання дослідження та його гіпотезу.

III етап експериментальної роботи передбачав *формувальний* етап педагогічного експерименту, тобто здійснювалась експериментальна перевірка гіпотези дослідження. Для перевірки гіпотези дослідження впродовж 2022-2023

рр. було проведено педагогічний експеримент на базі Полтавського державного аграрного університету.

У освітньому експерименті брали участь 24 осіб, 12 з яких увійшли до контрольної групи (КГ) та 12 – до експериментальної (ЕГ).

IV етап експериментальної роботи – *оцінно-результативний*. На цьому етапі виявлялася динаміка сформованості формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки, узагальнювалися результати експериментального дослідження.

Метою педагогічного експерименту було визначено перевірку дієвості моделі формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки. Для здійснення мети необхідно порівняти рівень сформованості формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки до та після експерименту в експериментальній і контрольній групах. Таке порівняння можна зробити на підставі єдиних критеріїв і показників. Зважаючи на це, ми визначили такі завдання педагогічного етапу експерименту. Щодо першого завдання, ми передбачали розробити критерії й показники формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки.

Усі критерії взаємопов'язані й відображають цілісність формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки, зокрема, *мотиваційний критерій* відображає мотиви формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки; *когнітивний критерій* відображає сформованість знань здобувачів; *операційний критерій* відображає сформованість умінь та навичок здобувачів; *особистісний критерій* ґрунтується на вмінні здобувачів бачити кінцеву мету щодо формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки та самостійно знаходити раціональні шляхи задля

досягнення та реалізації поставленої мети. Запропоновано три рівні сформованості освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки: низький, середній, високий.

Під час завершального етапу констатувального етапу експерименту за критеріями й показниками було встановлено реальний стан рівня сформованості комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти.

Констатувальний етап експерименту здійснений у кілька кроків. На першому – реалізовані завдання підготовчого та проєктувального характеру, на другому – відбувалося безпосереднє вивчення стану сформованості комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти, а на завершальному – було опрацьовано й узагальнено дані констатувального етапу експерименту.

Перший критерій стосується ціннісних орієнтацій майбутнього викладача професійної освіти у процесі професійної підготовки, він характеризує рівень активності, потреби виявляти сформовану комунікативну компетентність майбутнього викладача професійної освіти. *Другий критерій* когнітивний, який характеризує набуті знання вміння та навички в освітньому процесі здобувачів. *Третій критерій* дозволяє сформувану комунікативну культуру майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки щодо вміння організувати систематичну й цілеспрямовану власну освітню діяльність. *Четвертий критерій* свідчить про набуття здобувачами елементів саморефлексій, тобто до здатності здійснювати адекватну самооцінку й саморегуляцію власної діяльності.

Розроблено критерії й показники сформованості комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки, а також обґрунтовано рівні сформованості дозволяють визначити стан проблеми сьогодні, запропонувати шляхи її розв'язання.

Значення статистики T критерію обчислювали, розподіливши здобувачів ЕГ і КГ на три категорії щодо сформованості комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти.

Експериментально отримане значення статистики T порівнювали з критичним значенням $T_{крит}$ за таблицями степенями свободи. Результати порівняння надавали можливість прийняти або відхилити нульову гіпотезу.

Використання умовної шкали порядку рівнів, де низькому рівневі приписувалася оцінка «1» бал, середньому – «2» бали, високому – «3» бали для порівняння отриманих констатувальних даних у контрольній та експериментальних групах. За цією шкалою обчислювалася середня _вибіркова оцінка X_B рівнів сформованості комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти у процесі фахової підготовки.

На констатувальному етапі дослідження застосовувався «Тест-опитувальник мотивації досягнення (ТМД) (А. Мехрабіан, модифікація Магомет Емінова)», використано багатофакторний опитувальник Кеттела [3]. Крім того використовувались такі методи дослідження як спостереження за навчально-пізнавальною діяльністю здобувачів, бесіди (Додаток В).

У освітньому експерименті брали участь ЕГ (12 осіб) та КГ (12 осіб). Відповідна діагностика забезпечувалася за допомогою використання таких методів дослідження: тестування, бесіди, експертне оцінювання, аналізу усних і письмових робіт здобувачів [1; 5; 8; 10 та ін.]. На констатувальному етапі педагогічного експерименту було встановлено, що тільки близько 2% здобувачів мають високий рівень сформованості освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки за мотиваційним критерієм (табл. 3.1).

Результати констатувального етапу експериментальної перевірки мотиваційного критерію щодо сформованості освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки

Критерій	Показники та рівні сформованості освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти	ЕГ (12 особи)		КГ (12 особи)	
		%	Абсолютні дані	%	Абсолютні дані
Мотиваційний критерій	<i>1. Соціальна активність:</i>				
	високий	8,4	1	8,4	1
	середній	33,3	4	25	3
	низький	58,3	7	66,6	8
	<i>2. Ціннісне відношення до навчання:</i>				
	високий	16,6	2	16,6	2
	середній	33,4	4	41,7	5
	низький	50	6	41,7	5
	<i>3. Необхідність саморозвитку:</i>				
	високий	16,6	2	16,6	2
	середній	41,7	5	50	6
	низький	41,7	5	33,4	4

Трохи вищим виявився показник визначення здобувачами мотивів сформованості комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти (ціннісні орієнтації, ціннісне відношення до навчання): високий рівень спостерігався у більше ніж 4% опитаних. Приблизно такий самий відсоток здобувачів мають сформовану потребу в саморозвитку творчої індивідуальності; прагнення щодо осмислення можливостей власного потенціалу, підвищення адекватної самооцінки і систематичного аналізу власного досвіду.

Узагальнені констатувальні дані експериментальної перевірки щодо сформованості освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки когнітивного критерію відображено в таблиці 3.2.

Результати констатувального етапу експериментальної перевірки когнітивного критерію щодо сформованості освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти

Критерії	Показники та рівні сформованості освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки	ЕГ (12 особи)		КГ (12 особи)	
		%	Абсолютні дані	%	Абсолютні дані
Когнітивний	<i>1. Знання на особистісному рівні</i>				
	високий	2,1	5	2,5	6
	середній	31,4	76	33,3	81
	низький	66,5	161	64,2	156
	<i>2. Активність здобувачів щодо самоосвіти</i>				
	високий	2,5	6	2,1	5
	середній	35,1	85	36,6	89
	низький	62,4	151	61,3	149
	<i>3. Набуття знань, умінь, навичок щодо формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки</i>				
	високий	2,5	6	2,5	6
	середній	34,3	83	33,3	81
	низький	63,2	153	64,2	156

Аналіз наведених у таблиці 3.2 даних засвідчив, що лише близько 2,5% здобувачів показали знання на особистісному рівні, самоусвідомлення власної позиції у процесі навчання та активність здобувачів щодо самоосвіти відповідав високому рівню.

Узагальнені констатувальні дані експериментальної перевірки щодо сформованості операційного критерію освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти відображено в табл. 3.3.

Аналіз наведених у таблиці 3.3 даних засвідчив, що стан сформованості умінь організувати систематичну й цілеспрямовану власну навчально-пізнавальну діяльність та уміння самостійно забезпечувати умови для сформованості комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки відповідав низькому рівню (майже 68,2% та 62,8% відповідно).

Результати констатувального етапу експериментальної перевірки операційного критерію щодо сформованості освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі професійної підготовки

Критерій	Показники та рівні сформованості освітньої комунікативної культури	ЕГ (12 особи)		КГ (12 особи)	
		%	Абсолютні дані	%	Абсолютні дані
Операційний	<i>1. Уміння організувати систематичну й цілеспрямовану власну освітню діяльність</i>				
	високий	–	–	–	–
	середній	25	3	25	3
	низький	75	9	75	9
	<i>2. Уміння самостійно забезпечувати умови для сформованості комунікативної культури майбутнього фахівця у процесі професійної підготовки:</i>				
	високий	–	–	–	–
	середній	33,4	4	25	3
низький	66,6	8	75	9	

Характер прагнення щодо формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі підготовки на основі особистісно-рефлексійної діяльності (табл. 3.3) вимірювали за допомогою методик діагностування здатності здобувачів інженерно-технологічного факультету Полтавського державного аграрного університету до самовдосконалення (за М. Лукашевичем [22]) й адаптованої до умов експерименту методики виявлення рівня рефлексивності А. Карпова (додаток Г).

Узагальнені констатувальні дані експериментальної перевірки щодо особистісного критерію сформованості освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки відображено в таблиці 3.4.

Результати констатувального етапу експериментальної перевірки особистісного критерію щодо сформованості комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти

Критерій	Показники та рівні сформованості освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти у процесі фахової підготовки	ЕГ (12 особи)		КГ (12 особи)	
		%	Абсолютні дані	%	Абсолютні дані
Особистісний	<i>1. Уміння ставити мету та самостійно забезпечувати шляхи задля її досягнення та реалізації</i>				
	високий	16,6	2	8,4	1
	середній	41,7	5	33,3	4
	низький	41,7	5	58,5	7
	<i>2. Здатність створити індивідуальну стратегію і власний простір</i>				
	високий	–	–	–	–
	середній	41,7	5	41,7	5
	низький	58,3	7	58,3	7
	<i>3. Уміння порівнювати результат власної діяльності</i>				
	високий	–	–	–	–
	середній	33,4	4	25	3
	низький	66,6	8	75	9
	<i>4. Здатність самостійно вносити корективи в стратегію особистісних досягнень у освітній діяльності</i>				
	високий	16,6	2	16,6	2
	середній	25	3	33,3	4
	низький	58,3	7	50	6

Аналіз наведених у таблиці 3.4 даних засвідчив, що стан сформованості вміння здобувача бачити кінцеву мету навчально-пізнавальної діяльності та самостійно знаходити раціональні шляхи задля досягнення та реалізації поставленої мети й здатність здобувачів створити індивідуальну стратегію і власний простір, що сприятиме сформованості освітньої комунікативної культури відповідав низькому рівню (56,6% та 66,9% відповідно). Це спостерігається і при визначенні уміння адекватно порівнювати здатності самостійно вносити корективи в стратегію особистісних досягнень у освітній діяльності (63,2 % та 60,3 % відповідно).

3.2 Підсумкове узагальнення результатів експерименту

Проведене дослідження у своїй основі передбачало перевірку ефективності поетапності впровадження розробленої моделі формування комунікативної культур, а також аналіз приросту на констатувальному та контрольному етапах експерименту. Динаміка змін відстежувалася за допомогою порівняння даних констатувального та формувального етапів експерименту за виокремленими нами компонентами, критеріями, показниками та рівнями формування комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти. Метою контрольних зрізів було з'ясування кількісних та якісних показників, які відбулися в мотиваційному, когнітивному, операційному, особистісному критеріях досліджуваного феномена. Засобом визначення результатів експериментального навчання були діагностичні методи, які використовувались і на констатувальному етапі дослідження, що свідчить про його логіку і цілісність. Емпіричні дані, отримані в процесі діагностики стану сформованості визначених критеріїв, представлені графічно.

Дані таблиці 3.5 свідчать, що в ЕГ, де було запроваджено розроблену модель, показники щодо вияву мотиваційного критерію є значно вищими: збільшився відсоток здобувачів ЕГ на 27,3% високого рівня та на 11,7% середнього рівня, (КГ – на 0,8% й 4,8% відповідно). Спостерігається позитивна та статистично значуща динаміка зміни у формування освітньої комунікативної культури майбутнього викладача професійної освіти за мотиваційним критерієм, а саме: домінування мотивації на успіх (позитивна мотивація), мотивації досягнення успіху та інтересів до професійної пізнавальної діяльності. Це свідчить про впевненість здобувачів в собі, у власних силах, про відповідальність, ініціативність та активність, вони вирізняються наполегливістю у досягненні мети, цілеспрямованістю, готовністю до подолання труднощів в організації професійної діяльності.

Результати контрольного етапу експериментальної перевірки мотиваційного критерію щодо сформованості освітньої комунікативної культури у фаховій підготовці викладача професійної освіти

Критерії	Показники та рівні сформованості освітньої комунікативної культури у фаховій підготовці викладача професійної освіти	ЕГ (12 особи)		КГ (12 особи)	
		%	Абсолютні дані	%	Абсолютні дані
Мотиваційний	<i>1. Соціальна активність:</i>				
	високий	25	3	16,6	2
	середній	50	6	50	6
	низький	25	3	33,3	4
	<i>2. Ціннісні орієнтації, ціннісне відношення навчання:</i>				
	високий	34,7	84	8,6	21
	середній	56,6	137	37,1	90
	низький	8,7	21	54,3	132
	<i>3. Потреби в саморозвитку:</i>				
	високий	12	3	9,9	2
	середній	58,3	7	35,0	4
	низький	10,3	2	55,1	8

На констатувальному етапі експерименту було встановлено, що тільки близько 2% здобувачів мають високий рівень сформованості комунікативної культури у професійній підготовці майбутніх фахівців за мотиваційним критерієм, тоді як на контрольному 39,2%.

Трохи вищим виявився показник визначення здобувачами мотивів сформованості освітньої комунікативної культури у фаховій підготовці викладачів професійної освіти (ціннісні орієнтації, ціннісне відношення до навчання): високий рівень спостерігався у більше ніж 4% опитаних на початку педагогічного експерименту, тоді як на кінець – 34,7%.

Узагальнені констатувальні дані експериментальної перевірки щодо сформованості освітньої комунікативної культури у фаховій підготовці викладачів професійної освіти когнітивного критерію відображено в таблиці 3.6.

Результати контрольного етапу експериментальної перевірки когнітивного критерію щодо сформованості освітньої комунікативної культури у фаховій підготовці викладача професійної освіти

Критерій	Показники та рівні сформованості комунікативної культури у фаховій підготовці викладача професійної освіти	ЕГ (12 особи)		КГ (12 особи)	
		%	Абсолютні дані	%	Абсолютні дані
Когнітивний	<i>1. Знання на особистісному рівні</i>				
	високий	16,6	2	8,4	1
	середній	75	9	33,3	4
	низький	8,4	1	58,3	7
	<i>2. Активність здобувачів щодо самоосвіти</i>				
	високий	25	3	8,4	1
	середній	66,6	8	25	3
	низький	8,4	1	66,6	8
	<i>3. Набуття знань, умінь, навичок щодо формування комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти</i>				
	високий	33,3	4	16,6	2
	середній	58,3	7	33,3	4
	низький	8,4	1	50	6

Отримані результати пояснюємо тим, що освітній процес закладів вищої освіти було упроваджену низку заходів, які сприяли їх переконанню в тому, що їхня підготовка носить переважно інноваційний, а не традиційний характер. Якісний аналіз проведеного анкетування свідчить про зміну й розширення діапазону мотивів здобувачів, а саме домінування пізнавальних мотивів, а також мотивів власної навчально-пізнавальної діяльності.

Аналіз наведених у таблиці 3.6 даних засвідчив, що тільки в незначній частини здобувачів (близько 2,5%) знання на особистісному рівні, самоусвідомлення власної позиції у процесі навчання та активність здобувачів щодо самоосвіти відповідав високому рівню на початок педагогічного експерименту, тоді як на кінець він склав 31,4%. Такий же стан речей спостерігається і при визначенні показника набуття знань, умінь і навичок на початок та на кінець проведення педагогічного експерименту.

Діагностика стану сформованості когнітивного критерію засвідчила, що значно зріс показник набуття знань, умінь та навичок у процесі навчально-пізнавальної діяльності у порівнянні з контрольним і констатувальним етапом педагогічного експерименту.

Результати діагностики цього ж критерію на контрольному етапі педагогічного експерименту (табл. 3.7) засвідчили, що здобувачі мають низький (ЕГ – 2,5%, КГ – 31,7%) та середній (ЕГ – 63,6%, КГ – 60,1%) рівні сформованості комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти.

Таблиця 3.7

Результати контрольного етапу експериментальної перевірки операційного критерію щодо сформованості освітньої комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти

Критерій	Показники та рівні сформованості освітньої комунікативної культури у фаховій підготовці викладача професійної освіти	ЕГ (12 особи)		КГ (12 особи)	
		%	Абсолютні дані	%	Абсолютні дані
Операційний	<i>1. Уміння організувати систематичну й цілеспрямовану власну навчально-пізнавальну діяльність</i>				
	високий	33,3	4	8,3	1
	середній	58,3	7	50	6
	низький	8,3	1	41,7	5
	<i>2. Уміння самостійно забезпечувати умови для сформованості освітньої комунікативної культури у фаховій підготовці викладача професійної освіти</i>				
	високий	33,3	4	16,6	2
	середній	58,3	7	41,7	5
	низький	8,3	1	41,7	5

Особливо слід звернути увагу на те, що оволодіння здобувачами відбувається в процесі активної діяльності, що надає можливість здобути відповідний досвід. Це підтверджується значним зростанням високого рівня сформованості означених умінь у групі експериментальній групі (ЕГ) (приріст показника умінь самостійно забезпечити умови + 28,9%; умінь організувати – + 27,7%), тобто значно зросла кількість здобувачів, які демонструють зазначені вміння на високому рівні.

Зауважимо, що після проведення формувального експерименту відбулися позитивні зміни, як в ЕГ, так і в КГ, хоча більш суттєва динаміка спостерігається

у показниках ЕГ, що пов'язуємо зі запровадження у освітній процес розробленої моделі.

Позитивна динаміка рівнів сформованості комунікативної культури у фаховій підготовці викладача професійної освіти була також зафіксована після проведення формувального етапу педагогічного експерименту.

У результаті проведеної експериментальної роботи зросла кількість респондентів з високим рівнем сформованості комунікативної культури.

Порівняльно-узагальнювальні результати розподілу здобувачів ЕГ і КГ за рівнями сформованості комунікативної культури у майбутніх викладачів професійної освіти на початок і кінець експерименту представлено на діаграмах рис. 3.1-3.4.

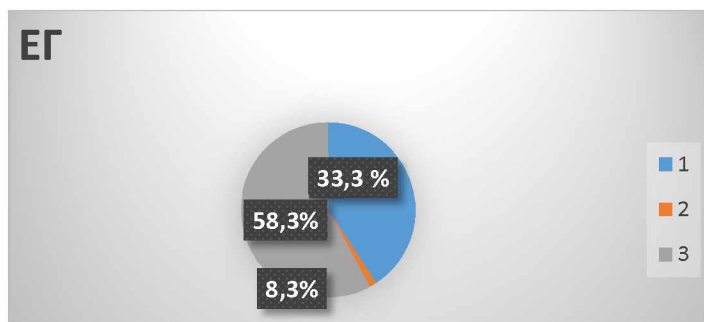

Рис. 3.1 Розподіл за рівнями сформованості комунікативної культури у підготовці викладача професійної освіти експериментальної ЕГ на початок проведення експерименту, %

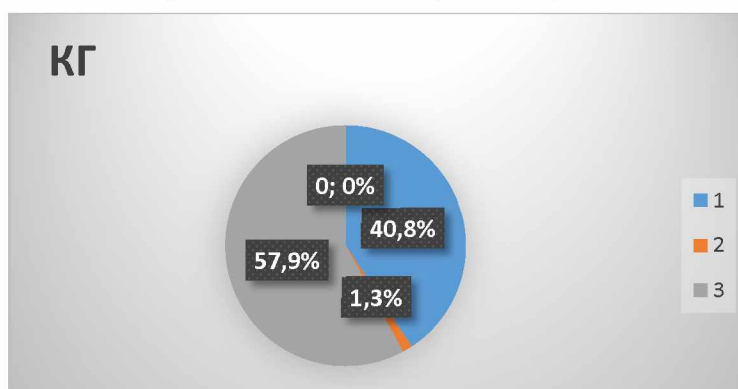

Рис. 3.2 Розподіл за рівнями сформованості освітньої комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти КГ на початок проведення експерименту, %

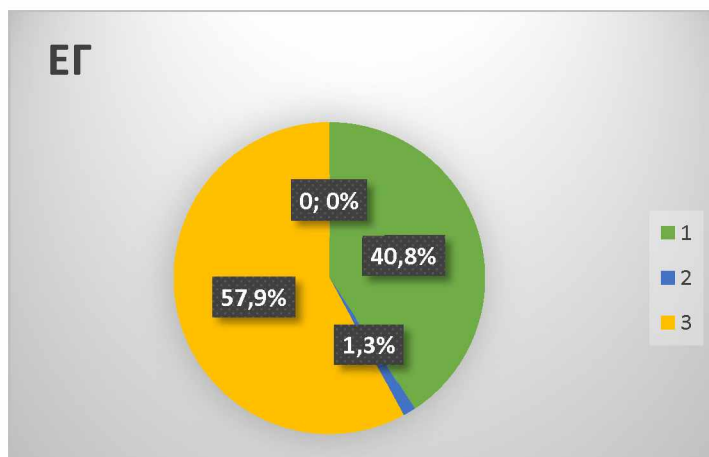

Рис. 3.3. Розподіл за рівнями сформованості комунікативної культури майбутніх фахівців експериментальної групи (ЕГ) на кінець проведення експерименту, %

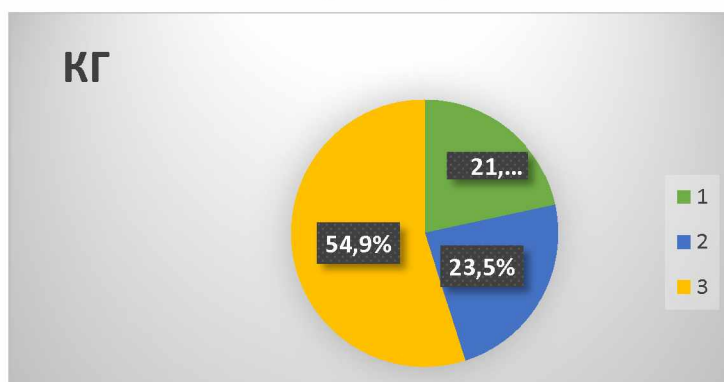

Рисунок 3.4. Розподіл за рівнями сформованості комунікативної культури у КГ на кінець проведення експерименту, %

Аналіз емпіричних даних, що були отримані в процесі проведення діагностики стану оцінювання визначених компонентів за обраними критеріями, було здійснено за поданим нижче алгоритмом:

1. Було складено таблиці, до яких вносилися кількісні та відсоткові значення за визначеними рівнями (високий, середній, низький).
2. Будувалися діаграми на основі табличних даних.
3. На основі використання методів математичної статистики, зокрема χ^2 критерію Пірсона, обчислювалися показники оцінювання за визначеними критеріями та порівнювалися з табличними значеннями.

Ми ставили перед собою завдання визначення статистичної достовірності виявлених відмінностей між здобувачами КГ та ЕГ за рівнями сформованості

показників мотиваційного, когнітивного, операційного та особистісного критеріїв на формувальному етапі експерименту.

Гіпотеза H_1 було введено аби показати статистичну достовірність сформованості показників мотиваційного, когнітивного, операційного та особистісного критеріїв на формувальному етапі педагогічного експерименту у здобувачів ЕГ та КГ.

Аби перевірити гіпотези H_0 та H_1 ми використали програму Statistica (формула 1).

$$\chi_{\text{емп}}^2 = \sum_{i=1}^s \frac{(m_i - n_i)^2}{n_i} \quad (3.1)$$

де m_i – емпірична частота, результати якої ймовірніше за все отримуються під час спостережень за майбутніми викладачами професійної освіти у процесі фахової підготовки;

n_i – теоретична частота (2).

$$n_i = \frac{\varphi(t_i)h}{\sigma_v} \sum_{j=1}^n m_j \quad (3.2)$$

де, $\sum_{j=1}^n m_j$ – сума емпіричних частот;

h – різниця між двома сусідніми варіантами;

σ_v – вибіркве середньоквадратичне відхилення;

$t_i = \frac{x_i - \bar{x}_v}{\sigma_v}$ $\bar{x}_v$ – вибіркве середнє арифметичне;

$\varphi(t)$ – локальна функції Лапласа.

Отже, за допомогою програми було отримано такі результати $\chi_{\text{емп}}^2 = 50,646$.

$\chi_{\text{емп}}^2 = 50,646$, тоді як табличне значення для порівняння з отриманим значенням $\chi_{\text{кр}}^2 = 5,991$. Тому нами доведено, що $\chi_{\text{емп}}^2 > \chi_{\text{кр}}^2$.

Нами прийнято альтернативну гіпотезу і відхилено нульову, що і потрібно було довести.

За мотиваційним критерієм $\chi^2_{\text{емп}}=50.646$, за когнітивним – $\chi^2_{\text{емп}}=25.404$, за операційними – $\chi^2_{\text{емп}}=46.867$, а за особистісним – $\chi^2_{\text{емп}}=19.624$.

Отже, результати отримані у процесі проведення педагогічного експерименту засвідчили приріст за рівнями сформованості освітньої комунікативної культури у фаховій підготовці викладача професійної освіти внаслідок упровадження розробленої моделі та дають підстави стверджувати, що мета дослідження досягнута, визначені завдання виконано, гіпотезу доведено.

ВИСНОВКИ

Дослідження підтвердило основні положення висунутої гіпотези та дало підстави для формулювання таких висновків відповідно до поставлених завдань:

1. На основі аналізу літератури проведено дефінітивний аналіз дослідження. Суть поняття «комунікативна культура» визначено як здатність вільно оперувати знаннями мовної системи. Наголошено на формуванні професійних комунікативних знань, умінь і навичок, що сприяють ефективній професійній діяльності і забезпечують комунікативну компетентність фахівця.

2. Комунікативна культура майбутнього викладача професійної освіти характеризується інтегрованим поєднанням знань, здібностей і установок, оптимальних для виконання професійної діяльності в реаліях професійної освіти; здатністю діяти ефективно і форматі комунікативних контекстів із високим ступенем саморегулювання, рефлексії, самооцінки; адаптивної реакції на динаміку обставин і середовища.

3. Розроблена технологія формування комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти була зреалізована на таких етапах як: цільовий; теоретико-процесуальний, оцінно-результативний.

Цільовий етап передбачав наявність мети та відповідних завдань у контексті дослідження. Теоретико-процесуальний етап розкривав методологічні підходи (акмеологічний; комунікативний, проблемно-технологічний, системно-цілісний та суб'єктно-орієнтований), загальні дидактичні принципи (науковості, системності й послідовності навчання, наочності), а також методичні принципи (комунікативної спрямованості, індивідуалізації, ситуативності, професійної спрямованості), які сприяли розкриттю теоретичних характеристик формування освітньої комунікативної культури у фаховій підготовці викладача професійної освіти.

Для досягнення поставленої мети нами розроблено авторське методичне забезпечення до теми «Комунікативна культура викладача професійної освіти як

інструмент вирішення освітніх завдань у ЗП(ПТ)О», використовувалися такі форми навчання, які поділялися на індивідуальну (самостійна робота, консультації, робота з навчальною та довідковою літературою, джерелами інформації тощо) та колективно-групову (практичні заняття, ділові та рольові ігри, конференції, дискусії тощо). Засобами формування комунікативної культури майбутніх викладачів професійної освіти є такі: інформаційні (підручники, навчальні посібники для самостійної роботи здобувачів, словники, довідникова література, Інтернет-ресурси); дидактичні (навчальні таблиці, програмні засоби навчання) та технічні (ПК, засоби телекомунікацій, відеокомп'ютерні системи, мультимедіа). Серед методів: стимулювання позитивної мотивації до комунікації (навчальної дискусії круглий стіл, мікрофон, акваріум); сприятливого емоційного мікроклімату, вольових якостей майбутніх викладачів професійної освіти у процесі проофесійної підготовки (ігрові методи, змагання); активізація.

Оцінно-результативний етап формування освітньої комунікативної культури у фаховій підготовці викладача професійної освіти сприяв оцінці досягнення мети за допомогою поєднання критеріїв, показників та рівнів формування досліджуваного феномену.

4. У результаті контрольної діагностики доведено ефективність теоретично обґрунтованої технології, що засвідчено позитивною динамікою сформованості комунікативної культури у професійній підготовці викладачів професійної освіти. Вірогідність отриманих даних підтверджена методом математичної статистики (за χ^2 -критерієм Пірсона), який в експериментальних групах показав значну перевагу емпіричних значень показників над критичними на рівні вірогідності 95%. При довірчій імовірності, що $\alpha = 0,95$, $T = 21,18 > T_k = 4,320$ для ЕГ.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів означеної проблеми. Одержані теоретичні й практичні результати становлять основу для подальшого її вивчення в річищі розробки викладачів до формування та розвитку

комунікативної культури в майбутніх викладачів професійної освіти; здійснення ґрунтовного аналізу зарубіжного досвіду формування в майбутніх викладачів професійної освіти готовності до розвитку освітньої комунікативної культури в процесі вивчення гуманітарних дисциплін.